

บทที่ 2

เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อสร้างแนวทางการวิจัย
จึงขอเสนอตามหัวข้อต่อไปนี้

1. ความต้องการและการมีส่วนร่วม
  - 1.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม
  - 1.2 ทฤษฎีและความสำคัญเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
  - 1.3 ทฤษฎีความต้องการ
  - 1.4 แนวคิด เรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชน ผู้ปกครอง และชุมชน
  - 1.5 การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน
  - 1.6 แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วม
  - 1.7 ปัจจัยในการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา
  - 1.8 การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา
2. สาระสำคัญของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม
(ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ในส่วนที่เกี่ยวกับชุมชนและสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน
3. การบริหารงานในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน
4. โรงเรียนวิถีพุทธ
  - 4.1 ความเป็นมาและความหมายของโรงเรียนวิถีพุทธ
  - 4.2 หลักการดำเนินงาน โรงเรียนวิถีพุทธ
  - 4.3 การจัดการศึกษารูปแบบ โรงเรียนวิถีพุทธ
    - 4.3.1 งานด้านกายภาพ
    - 4.3.2 งานด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต
    - 4.3.3 งานด้านการเรียนการสอน
    - 4.3.4 งานด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์
    - 4.3.5 งานด้านการบริหารจัดการ
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
  - 5.1 งานวิจัยในประเทศ
  - 5.2 งานวิจัยต่างประเทศ

1. ความต้องการและการมีส่วนร่วม

1.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม

ความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชน หรือการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่ามีความหมายในลักษณะเหมือนกัน ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยถือว่าเป็นความหมายเดียวกัน การให้ชุมชนหรือประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา เป็นแนวคิดที่ได้รับการกล่าวถึงอย่างแพร่หลาย นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้มากมาย ดังต่อไปนี้

เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์ (2537 : 182) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม (Participation) ว่าเป็นการที่บุคคลเข้ามาช่วยเหลือสนับสนุนทำประโยชน์ในเรื่องต่าง ๆ หรือกิจกรรมต่าง ๆ อาจเป็นการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ หรือกระบวนการบริหาร ประสิทธิภาพขององค์การขึ้นอยู่กับความร่วมมือพลังความคิด สติปัญญา ก็คือ การให้มีส่วนร่วม การให้บุคคลมีส่วนร่วมในองค์การนั้น บุคคลจะต้องมีส่วนร่วมเกี่ยวข้อง (Involvement) ในการดำเนินการหรือปฏิบัติการกิจต่าง ๆ เป็นผลให้บุคคลนั้นมีความผูกพัน (Commitment) ต่อกิจการและองค์การในที่สุด

ชญญา อภิपालกุล (2545 : 20) ให้ความหมายการมีส่วนร่วมว่า หมายถึงการที่บุคคลหรือคณะบุคคลเข้าไปมีส่วนร่วมในองค์การ ดำเนินการกิจร่วมกัน มีความเกี่ยวข้องกัน จนเกิดความผูกพันต่อสมาชิกและองค์การเพื่อให้เกิดผลทั้งตนเองและหน่วยงาน / องค์การ

ชูชาติ พ่วงสมจิตร (2541 : 12) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึงกระบวนการเข้าไปดำเนินงานของบุคคลหรือของกลุ่ม เพื่อให้สะท้อนถึงความสนใจของตน หรือเพื่อให้การสนับสนุนทางด้านกำลังงาน หรือทรัพยากรต่อสถาบัน ระบบที่ครอบคลุมการดำเนินชีวิตของพวกเขา

กิตติ คันทา (2536 : 14) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม ซึ่งประกอบด้วย 3 มิติดังนี้ มิติที่ 1 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจว่าควรทำอะไรและทำอย่างไร มิติที่ 2 การมีส่วนร่วมเสียสละในการพัฒนาลงมือปฏิบัติตามที่ได้ตัดสินใจ และมิติที่ 3 การมีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการดำเนินงาน

เมตต์ เมตต์การุณจิต (2541 : 17) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม คือการเปิดโอกาสให้ประชาชนไม่ว่าจะเป็นบุคคลหรือกลุ่มบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม ไม่ว่าจะ เป็นทางตรงหรือทางอ้อม ในลักษณะของการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมทำ ที่มีผลกระทบต่อตนเองหรือชุมชน

อลิซัย พันธเสน (2541 : 165) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า หมายถึง การมีอำนาจการตัดสินใจที่เน้นในเรื่องอำนาจและการควบคุม โดยการมีกิจกรรมร่วมกันของประชาชน ที่ไม่เคยมีส่วนเกี่ยวข้องกัน ในทางปฏิบัติคำว่ามีส่วนร่วมนั้นเป็นผลมาจากการต่อสู้ในรูปธรรมและการขัดแย้งทางสังคม

ศิริกาญจน์ โกลุมภ์ (2542 : 15-17) ได้ทบทวนเอกสารต่างๆ เกี่ยวกับความหมายของการมีส่วนร่วม แล้วสรุปว่าไม่สามารถให้คำจำกัดความของการมีส่วนร่วมได้อย่างเฉพาะเจาะจง เพราะขึ้นอยู่กับกรอบแนวคิดของการมีส่วนร่วม เป้าหมายและกระบวนการของการพัฒนา ซึ่งสามารถจำแนกความหมายต่าง ๆ ที่มีลักษณะใกล้เคียงกันได้ไว้ ดังต่อไปนี้

1. ด้านการกระจายอำนาจ การมีส่วนร่วมหมายถึงการทำให้ประชาชนซึ่งถูกกีดกันออกไป ให้เข้ามามีส่วนได้รับประโยชน์จากทรัพยากรและสังคมร่วมกัน โดยเน้นการใช้ยุทธศาสตร์ที่จะทำให้ประชาชนมีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในสังคมที่กว้างขวางขึ้น ซึ่งส่งผลต่อวิถีชีวิตที่เขาเป็นอยู่ มากกว่าการใช้ยุทธศาสตร์ที่กำหนดมาจากบุคคลอื่น

2. ด้านวาทกรรมทางภาษา เป็นการใช่วาทกรรม (Discourse) จากทางการหรือคนข้างนอกนำมาใช้กับชาวบ้าน ให้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของ ชุมชน โดยปราศจากหลักการของการริเริ่มจากคนในชุมชนเอง

3. ด้านลักษณะของการมีส่วนร่วม เป็นการอธิบายความหมายของการมีส่วนร่วม โดยจัดลำดับจากความหมายกว้าง ๆ ไปสู่ความหมายที่เฉพาะเจาะจง ซึ่งความหมายกว้าง ๆ ของการมีส่วนร่วมหมายถึงการดำเนินงานของโครงการ ตลอดจนร่วมรับผลประโยชน์จากโครงการ ส่วนความหมายที่ค่อนข้างเฉพาะเจาะจง ได้แก่การที่ให้ประชาชนมีทั้งสิทธิและหน้าที่ ที่เข้ามามีส่วนร่วมแก้ปัญหาของเขา ให้เขาเป็นผู้ริเริ่มมุ่งใช้ความพยายาม และความเป็นตัวของตัวเองเข้าดำเนินการและควบคุมทรัพยากร ตลอดจนระเบียบในสถาบันต่าง ๆ เพื่อแก้ปัญหาเหล่านี้ ซึ่งเป็นการแสดงถึงสภาพของการมีส่วนร่วมที่เน้นให้กลุ่มร่วมดำเนินการ และมีจุดสำคัญที่ทำให้การมีส่วนร่วมนั้นเป็นการปฏิบัติอย่างแข็งขัน มิใช่เป็นไปอย่างเฉยเมย หรือมีส่วนร่วมพอเป็นพิธีเท่านั้น

4. ด้านการรวมพลังและทรัพยากร คณะกรรมการบริหารเพื่อประสานงานเฉพาะกิจในการพัฒนาชนบทขององค์การสหประชาชาติ ได้กล่าวถึงความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า คือความมานะพยายามช่วยกันของบุคคลที่เกี่ยวข้อง รวมพลังทรัพยากรใด ๆ ที่เห็นควรนำมาใช้ให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่เขาได้ตั้งใจเอาไว้ โดยนับนี้ทำให้เรียกได้ว่า

การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการของการกระทำอย่างแข็งขันที่ผู้มีส่วนร่วม ได้ริเริ่มและลงมือกระทำตามความคิดและวิจารณญาณของตนเอง รวมทั้งเป็นกระบวนการกระทำที่เขาสามารถควบคุมได้

ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543 : 138 – 139) ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมว่ามีความหมาย 2 ลักษณะ คือ

1. การมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนา โดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา ตั้งแต่เริ่มจนถึงสิ้นสุดโครงการ ได้แก่ การร่วมกันค้นหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากรและเทคโนโลยีท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับโครงการ โดยโครงการพัฒนาดังกล่าว ต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชน การมีส่วนร่วมในทางการเมือง แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1) การส่งเสริมสิทธิและพลังอำนาจของพลเมืองโดยประชาชนหรือชุมชน พัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการ เพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่มควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรของชุมชน อันก่อให้เกิดกระบวนการและโครงสร้างที่ประชาชนในชนบทสามารถแสดงออกซึ่งความสามารถของตนและได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนา

2) การเปลี่ยนแปลงกลไกการพัฒนา โดยได้อำนาจจากรัฐมาเป็นการพัฒนาที่ประชาชนมีบทบาทหลักโดยการกระจายอำนาจในการวางแผนจากส่วนกลางมาเป็นส่วนภูมิภาค เพื่อให้ภูมิภาคมีลักษณะเป็นเอกเทศ ให้มีอำนาจทางการเมือง การบริหาร มีอำนาจต่อรองในการจัดสรรทรัพยากรอยู่ในมาตรฐานเดียวกัน โดยประชาชนสามารถตรวจสอบได้ อาจกล่าวได้ว่า เป็นการคืนอำนาจในการพัฒนาให้แก่ประชาชน ให้มีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของตนเอง ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงการพัฒนาที่เท่าเทียมกันของชายและหญิงในการดำเนินงานพัฒนาด้วย

จากการศึกษาความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชน ทำให้การอธิบายความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนให้เฉพาะเจาะจงลงไปนั้นเป็นเรื่องที่ยาก ทั้งนี้อยู่ที่ฐานความคิดของการมีส่วนร่วม เป้าหมาย และกิจกรรมของการพัฒนาต่าง ๆ ว่ามีเป้าหมายอย่างไร แนวความคิดในการมีส่วนร่วมของชุมชน จำแนกออกเป็น 2 ลักษณะ คือแนวคิดที่มีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นการดำเนินงานซึ่งเกิดจากการคิดหรือริเริ่มจากคนภายนอกหรือรัฐ ประชาชนเป็นเพียงผู้เข้าร่วมในกิจกรรมหรือโครงการนั้น ๆ เป็นการให้ความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรม

ต่าง ๆ กับแนวคิดอีกแนวคิดหนึ่งที่ว่า เป็นการมีส่วนร่วมที่ทุกคนมีสิทธิและความเท่าเทียมกัน ในการคิดริเริ่ม ตัดสินใจหรือกำหนดเป้าหมายและทิศทางการดำเนินงานต่าง ๆ และรับผิดชอบ ต่อผลการดำเนินการนั้น ๆ ตลอดจนเกิดความรู้สึกว่าตนเองเป็นเจ้าของกิจกรรมนั้น ๆ ซึ่ง แนวคิดหลังนี้ ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของประชาชน และเป็นแนวคิดที่แพร่หลาย และมีอิทธิพลอยู่ในกระแสของการพัฒนาในปัจจุบันนี้เป็นอย่างมาก

ส่วนการมีส่วนร่วมของประชาชนหรือชุมชนในการจัดการศึกษาหมายถึงการที่ ประชาชนในชุมชนไม่ว่าจะเป็นรายบุคคลหรือองค์กรบุคคลเข้าร่วมจัดการศึกษา เพื่อให้ บรรลุเป้าหมายของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 และสนองความต้องการของ ชุมชน

1.2 ทฤษฎีและความสำคัญเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

ชาญญา อภิบาลกุล (2545 : 18-19) กล่าวถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วม ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นสิทธิพื้นฐานอันชอบธรรมของคนทุกคน ที่ต้องเคารพให้การยอมรับและยกย่อง โดยการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงออก เกี่ยวกับการปรับปรุงวิถีชีวิตของเขา
2. งานพัฒนาเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับประชาชนเป็นจำนวนมาก จำเป็นจะ ต้องให้คนหมู่มากเหล่านี้มีสิทธิ มีเสียงในการแสดงออก
3. กลยุทธ์ทั้งหลายในการพัฒนาที่ผ่านมา ยังไม่สามารถส่งผลถึงกลุ่ม ประชาชนผู้ด้อยโอกาสและยากจน และในทางตรงกันข้ามกลับส่งผลให้กลุ่มคนผู้ได้เปรียบ มีโอกาสมากขึ้น จึงจำเป็นต้องปรับกลยุทธ์ในการพัฒนาใหม่ โดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ในการวางแผนมากขึ้น
4. ประสบการณ์ที่ผ่านมาได้พบว่า มีโครงการจำนวนไม่น้อยที่ประสบ ความสำเร็จ โดยอาศัยวิธีให้ประชาชนมีส่วนร่วมในรูปของการรวมกลุ่มและจัดตั้งองค์กร ประชาชน ในขณะที่เดียวกันก็มีตัวอย่างของโครงการที่ล้มเหลวจำนวนมาก อันเนื่องจากไม่ เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วม
5. การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นเรื่องของการปฏิบัติการเป็นกลุ่มหรือ ของกลุ่ม (Group action) อันเป็นผลมาจากความรู้สึกผูกพันของสมาชิกแต่ละคนที่เข้ามาร่วม เพื่อพิทักษ์ประโยชน์ของเขาและในขณะที่เดียวกันก็ได้ประโยชน์แก่ส่วนรวมด้วย การมีส่วนร่วมจึง เป็นสิ่งจำเป็น

6. การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นตัวชี้วัดของการพัฒนาชุมชน ยิ่งประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมมากเท่าใด ยิ่งแสดงว่าประชาชนได้รับประโยชน์จากการพัฒนา มากยิ่งขึ้น

7. ประชาชนย่อมรู้ว่าตนเองต้องการอะไร มีปัญหาอะไร และอยากจะทำ แก้ปัญหาอย่างไร ถ้าโอกาสแก่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนา ย่อมช่วยให้ โครงการต่าง ๆ สนองความต้องการที่แท้จริงของประชาชนได้ดีกว่า

8. การมีส่วนร่วมของประชาชนช่วยให้การปฏิบัติการทางสังคม (Social action) เป็นไปอย่างสงบ สันติ ก่อให้เกิดรูปแบบการเปลี่ยนแปลงที่มีระเบียบเป็นระบบและ เป็นที่ยอมรับ ทุกฝ่าย

9. เป็นนโยบายของรัฐในปัจจุบันที่จะให้ทุกโครงการที่ลงสู่ชนบทต้องให้ ประชาชนมีส่วนร่วมเพิ่มขึ้นตามปรัชญาของการพัฒนา

สิริกัทร ศรีทำบุญ (2547 : 16) กล่าวถึงทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม ตามแนวคิด ของ Roger และ Shoemaker พลังในการตัดสินใจที่จะเข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ มีดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในอำนาจอย่างกว้างขวาง
2. การตัดสินใจเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงโดยมีการปรึกษากับพวกที่รับผล กระทบกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจดังกล่าว มีความสัมพันธ์กับตัวแปรดังต่อไปนี้
  - 1) ความรู้เกี่ยวกับความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนแปลง
  - 2) การชักจูงและการประเมินผล การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการ ตัดสินใจ
  - 3) การตัดสินใจที่จะยอมรับหรือจะปฏิเสธ อันมีผลจากการประเมิน
  - 4) การสื่อสารเกี่ยวกับการตัดสินใจ
  - 5) การกระทำตามการตัดสินใจ

บุญตั้ง อุ้นแก้ว (2537 : 24) ได้กล่าวถึงทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม ตาม แนวคิดของ Davis (1967) ว่าได้เสนอแนะการสร้างเงื่อนไขเพื่อนำไปสู่การมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

1. จะต้องมีเวลาเพียงพอ เพื่อสร้างบรรยากาศ มีส่วนร่วมก่อนดำเนินการ ตามที่พึงประสงค์การมีส่วนร่วมจะเกิดขึ้นยากในสถานการณ์อันฉุกเฉิน
2. การมีส่วนร่วมในงาน จะต้องไม่ฝ่าฝืนค่านิยมเศรษฐกิจของมวลสมาชิก ผู้ร่วมงานไม่อาจใช้เวลาทั้งหมดในการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วมทุกเรื่องได้

3. หัวข้อของการมีส่วนร่วม จะต้องสอดคล้องกับผู้มีส่วนร่วมในองค์การ หรือบางหัวข้อที่มวลสมาชิกมีความสนใจร่วมกัน หรืองานที่มีความยุ่งยากในการปฏิบัติ

4. ผู้มีส่วนร่วมจะต้องมีความรู้ ขยันหมั่นเพียร และมีความรู้ในเรื่องของการมีส่วนร่วม

เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์ (2537 : 183-184) กล่าวถึงทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม ตามแนวความคิดของ Vroom and Yetton ซึ่งได้เสนอแนวทางในการที่จะกำหนดว่าเมื่อไร ควรจะมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและควรจะมีส่วนร่วมมากน้อยอย่างไรในการตัดสินใจตัวแบบ (Model) ของวรูมและเยทตัน ได้เสนอแนะว่าการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจนี้ควรจะขึ้นกับธรรมชาติของปัญหาและสถานการณ์ในการกำหนดรูปแบบ และปริมาณของการมีส่วนร่วม ในการตัดสินใจนั้น วรูมและเยทตันได้เสนอกฎไว้ 2 กลุ่ม คือ

1. กฎกลุ่มแรกเป็นการส่งเสริมคุณภาพของการตัดสินใจ
2. กฎกลุ่มที่สองเป็นการส่งเสริมการยอมรับการตัดสินใจ

ส่วนในการตัดสินใจนั้นมีทางเลือกอยู่ 5 วิธี ตั้งแต่ผู้บริหารตัดสินใจเองคนเดียว (Unilateral) ไปจนถึงการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจอย่างเต็มที่ (Shared) ทางเลือกในการตัดสินใจทั้ง 5 วิธีมีดังนี้

1. ผู้บริหารใช้ข้อมูลที่มีอยู่แล้วตัดสินใจเองตามลำพัง
2. ผู้บริหารแสวงหาข้อมูลจากผู้อื่น แล้วตัดสินใจ
3. ผู้บริหารหารือกับผู้เกี่ยวข้องเป็นรายคน แสวงหาความคิดและข้อเสนอแนะ แล้วตัดสินใจเอง

4. ผู้บริหารหารือกับผู้เกี่ยวข้องเป็นกลุ่ม แสวงหาความคิดเห็นร่วมกัน โดยการอภิปรายตัดสินใจ

5. ผู้บริหารหารือกับผู้เกี่ยวข้องกับสถานการณ์และปัญหา แล้วให้กลุ่มตัดสินใจ

นักวิชาการบางคนมองลักษณะของการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นแบบการมีส่วนร่วมที่แท้จริงกับการมีส่วนร่วมไม่แท้จริง (Genuine/Non-genuine participation) การมีส่วนร่วมที่แท้จริง หมายถึง การที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งจบโครงการ เริ่มตั้งแต่ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหาและความต้องการ ร่วมคิด และหาวิธีการแก้ปัญหา หรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ร่วมวางแผนงานหรือโครงการร่วมตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่จำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อชุมชน ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย

หรือแผนงานให้บรรลุผลตามที่กำหนดไว้ และร่วมควบคุมติดตามประเมินผล สำหรับการมีส่วนร่วมที่ไม่แท้จริง เป็นการมีส่วนร่วมเพียงบางส่วน โดยเฉพาะเข้าร่วมในการปฏิบัติตามโครงการที่ได้กำหนดไว้แล้ว

ชูชาติ พ่วงสมจิตร (2541 : 23) มองในลักษณะของระดับการมีส่วนร่วม การมองในแง่นี้จะแบ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนออกเป็นระดับ (Degree) ของการมีส่วนร่วมจากน้อยไปหามาก 7 ระดับ ดังนี้

ระดับที่ 1 ถูกบังคับให้ร่วม ประชาชนที่เข้าร่วมโครงการเพราะถูกบังคับโดยไม่มีทางเลือกเลย ตัวอย่าง เช่น ผู้เช่านาทำกินถูกเจ้าของที่ดินบังคับให้ต้องปลูกป่าในพื้นที่ตามโครงการแม่บทพลังงานทดแทน มิฉะนั้นเจ้าของที่ดินจะยึดที่ดินไปให้ผู้อื่นเช่า ผู้เช่าที่ดินนี้จึงกลายเป็นประชาชนที่มีส่วนร่วมในโครงการนี้

ระดับที่ 2 ถูกหลอกให้ร่วม ลักษณะนี้ประชาชนจะถูกล่อใจด้วยผลประโยชน์ในรูปของค่าจ้างแรงงาน หรือความสะดวกสบายบางอย่าง แต่เบื้องหลังจริง ๆ แล้วเป็นการหาเสียงของนักการเมืองผู้หยิบยื่นโครงการมาล่อเท่านั้น

ระดับที่ 3 ถูกชักชวนให้ร่วม การมีส่วนร่วมลักษณะนี้ส่วนมากเป็นโครงการที่ทางราชการคิดขึ้นเองเรียบร้อย แล้วพยายามชักชวนประชาชนให้ร่วมมือทุกรูปแบบโดยอาศัยระบบการโฆษณาประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อมวลชนต่าง ๆ ว่าเป็นโครงการที่ดีขอให้ประชาชนให้ความร่วมมือ

ระดับที่ 4 สัมภาษณ์แล้ววางแผนให้ ลักษณะการมีส่วนร่วมชนิดนี้จะปรากฏว่าปัญหาความต้องการและเสียงเรียกร้องของประชาชนจะได้รับการเอาใจใส่ขึ้นบ้าง กล่าวคือผู้ที่วางโครงการจะสำรวจปัญหาความต้องการด้วยการเรียกประชุม สอบถาม สัมภาษณ์ แต่การตัดสินใจว่าปัญหาของชาวบ้านคืออะไร ควรจะแก้ไขด้วยวิธีใด จะวางแผนอย่างไรและจะปฏิบัติตามแผนอย่างไร ยังคงเป็นเรื่องของทางราชการ

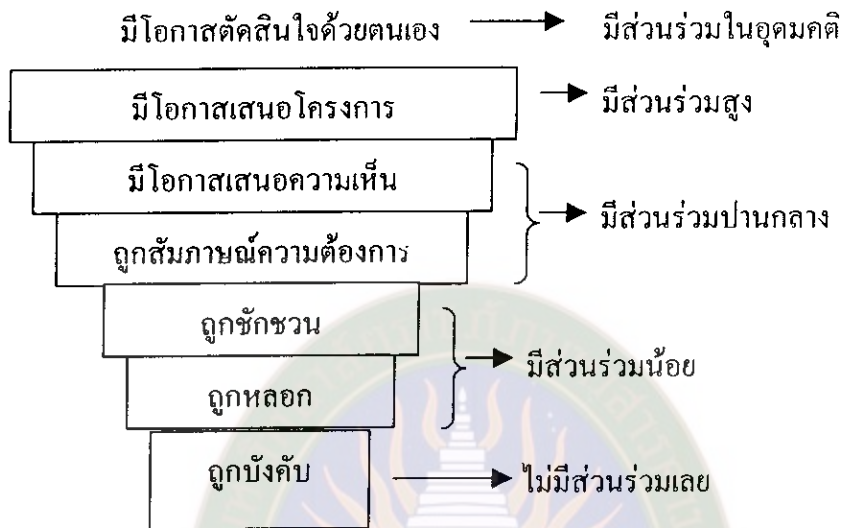
ระดับที่ 5 มีโอกาสเสนอความเห็น ประชาชนจะเริ่มเข้าไปมีส่วนร่วมในการเสนอความเห็นที่เกี่ยวกับการวางโครงการและการดำเนินการตามโครงการ แต่การตัดสินใจยังเป็นของทางราชการ

ระดับที่ 6 มีโอกาสเสนอโครงการ ในระดับนี้ทางราชการกับประชาชนจะมีการปรึกษาหารือกันอย่างใกล้ชิด ประชาชนจะมีโอกาสตัดสินใจว่าปัญหาของตนคืออะไร จะแก้ไขได้อย่างไร วิธีใดที่ดีที่สุดจนกระทั่งมีสิทธิเสนอโครงการและเข้าร่วมปฏิบัติด้วย

ระดับที่ 7 มีโอกาสตัดสินใจ ในระดับนี้ประชาชนจะเป็นหลักสำคัญของการตัดสินใจในทุกอย่างตั้งแต่การวางแผน การปฏิบัติตามแผนและการประเมินผลโครงการ

ลักษณะและระดับของการมีส่วนร่วมของประชาชนที่กล่าวมาแล้วสรุปให้เห็นอย่างชัดเจนได้ดังแผนภาพที่ 2

แผนภาพที่ 2 แสดงระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน (ชูชาติ พ่วงสมจิตร. 2541 : 23)

นอกจากนี้นักวิชาการยังได้กล่าวถึงลักษณะของการมีส่วนร่วมที่แตกต่างกันในลักษณะต่าง ๆ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสนใจว่าจะศึกษาในด้านใด เช่น

ยูวัฒน์ วุฒิเมธี (2534 :12) กล่าวถึงหลักการบริหารแบบมีส่วนร่วมว่า หลักความร่วมมือของประชาชนที่สำคัญยิ่งก็คือการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานอย่างจริงจังและจริงใจ ทั้งนี้ด้วยการเปิดโอกาสให้มีการศึกษา (Education) การร่วมพิจารณา (Consensus) และการตกลงใจร่วมกัน (Consent) ในการแก้ปัญหาหรือวางโครงการต่าง ๆ การที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมก็เพื่อเป็นการให้ประชาชนได้มีสิทธิและความเสมอภาคกัน ในอันที่จะรับผิดชอบในสังคม ประชาชนจะมีโอกาสร่วมความคิดร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ และร่วมรับผิดชอบ

ชูชาติ พ่วงสมจิตร (2541 : 22) กล่าวถึงบันไดการมีส่วนร่วมตามแนวคิดของ Arnstein (1969) ว่าการมีส่วนร่วมมีลักษณะเป็นบันไดการมีส่วนร่วม (Participation Ladder) 8 ขั้น ดังแผนภาพที่ 3

8	ขั้นควบคุมโดยประชาชน(citizen control)	การมีส่วนร่วมระดับ
7	ขั้นใช้อำนาจผ่านตัวแทน (delegated power)	อำนาจเป็นของประชาชน (Degree of citizen power)
6	ขั้นเป็นหุ้นส่วน (partnership)	
5	ขั้นปลอบใจ (piacation)	การมีส่วนร่วมระดับพิธีกรรม หรือการมีส่วนร่วมบางส่วน(degree of tokenism or partial participation)
4	ขั้นปรึกษา (consultation)	
3	ขั้นรับฟังข่าวสาร (informing)	
2	ขั้นบำบัดรักษา (therapy)	การมีส่วนร่วมเทียมหรือไม่มีส่วนร่วม
1	ขั้นถูกจัดกระทำ (manipulation)	(pscudo-participation or non-participation)

แผนภาพที่ 3 บันไดของการมีส่วนร่วม 8 ขั้นของ Arnstein (ชูชาติ พ่วงสมจิตร. 2541 : 22)

จากแผนภาพที่ 3 นี้ ขั้นที่ 1 และขั้นที่ 2 รวมเรียกว่าเป็นขั้นที่มีส่วนร่วมเทียมหรือไม่มีส่วนร่วมหมายถึง ประชาชนยังไม่เข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจอย่างแท้จริง

บันไดขั้นที่ 3-5 รวมเรียกว่าเป็นการมีส่วนร่วมระดับพิธีกรรมหรือการมีส่วนร่วมบางส่วน หมายถึงเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมได้ในบางส่วน บางเรื่องเท่านั้น เพราะบางส่วนผู้มีอำนาจเต็มสงวนเอาไว้ แต่ก็นับว่ายังดีกว่าขั้น 1 - 2

บันไดขั้นที่ 6-8 รวมเรียกว่าการมีส่วนร่วมระดับอำนาจของประชาชนซึ่งเป็นระดับที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจมาก โดยพัฒนาจากขั้นที่ 6, 7 จนถึงขั้นที่ 8 ขั้นควบคุม โดยประชาชนเป็นการใช้อำนาจตัดสินใจของประชาชน โดยผ่านตัวแทนหรือประชาชนเป็นผู้ใช้อำนาจควบคุม

จากแนวคิด ทฤษฎีของนักวิชาการนักการศึกษาที่กล่าวมาอาจจะสรุปได้ว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนทั่วไปในรูปของบุคคลหรือองค์กรบุคคลเข้ามามีบทบาท มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ร่วมพิจารณา ร่วมตกลง ร่วมคิด ร่วมปฏิบัติการ ร่วมรับผิดชอบ ร่วมรับประโยชน์ เป็นลักษณะของการมีส่วนร่วมที่แท้จริง ซึ่งผลที่เกิดจาก

การมีส่วนร่วมดังกล่าวจะกระทบโดยตรงต่อสังคม หรือชุมชนนั้น ๆ เรียกได้ว่าชุมชนได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน

1.3 ทฤษฎีความต้องการ

สิริภัทร ศรีทำบุญ (2547 : 11) กล่าวถึงทฤษฎีความต้องการของ Maslow ที่ได้อธิบายถึงพฤติกรรมของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับ ความต้องการขั้นพื้นฐานที่เกี่ยวกับความพึงพอใจ ความต้องการเหล่านั้นได้ถูกจัดลำดับขั้นของความต้อการจากน้อยไปหามาก เมื่อความต้องการได้เกิดขึ้นแล้วไม่ได้รับการบำบัดเพียงพอ ความต้องการเหล่านั้นก็ยังคงอยู่และจะเป็นแรงขับที่มีพลังผลักดันให้บุคคลมีพฤติกรรมโน้มไปในทางที่จะบำบัดความต้องการเหล่านั้นอยู่เสมอ

Maslow ได้แบ่งความต้องการของบุคคลเป็น 5 ระดับ ตามลำดับความสำคัญดังนี้

1. ความต้องการทางด้านสรีระวิทยา (Physiological Needs) เป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ (Survival Needs) ได้แก่ ความต้องการในเรื่องของอากาศ ความต้องการอาหาร น้ำ เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และความต้องการทางเพศ เป็นต้น
2. ความต้องการความมั่นคงและความปลอดภัยของชีวิต (Safety and Security Needs) ได้แก่ ความต้องการที่จะอยู่อย่างมั่นคงปลอดภัยจากการถูกทำร้ายร่างกาย หรือถูกขโมยทรัพย์สินหรือความมั่นคงในสังคม
3. ความต้องการทางด้านสังคม (Social Needs) ได้แก่ ความต้องการความรัก ความต้องการที่จะให้สังคมยอมรับว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม (Belonging Needs) ความต้องการจะมีเกียรติยศชื่อเสียง (Esteem Needs) ได้แก่ ความภาคภูมิใจ ความต้องการดีเด่นในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่จะให้ได้รับการยกย่องจากบุคคลอื่น ความต้องการด้านนี้เป็นความต้องการระดับสูงที่เกี่ยวกับความมั่นใจตนเองในเรื่องของความรู้ความสามารถ และความสำคัญของบุคคล
4. ความต้องการความสำเร็จแห่งตน (Self - Actualization Needs) เป็นความต้องการในระดับสูงสุด ซึ่งเป็นความต้องการที่อยากจะทำให้เกิดความสำเร็จในทุกสิ่งทุกอย่างตามความนึกคิดของตนเอง เพื่อที่จะพัฒนาตัวเองให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ ความต้องการด้านนี้จึงเป็นความต้องการพิเศษของบุคคล (Self Fulfillment Needs) ที่จะพยายามผลักดันชีวิตของตนเองให้เป็นไปในแนวทางที่ดีที่สุดตามที่ตนคาดหวังเอาไว้

พนัส หันนาคินทร์ (2531 : 121-122) กล่าวว่า คนเรามีแรงจูงใจซึ่งแบ่งได้เป็น

15 ชนิด คือ

1. แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์
2. แรงจูงใจที่จะทำอะไรให้เป็นระเบียบเรียบร้อย
3. แรงจูงใจที่จะเป็นตัวของตัวเอง ต้องการอิสระและตัดสินใจด้วยตนเอง
4. แรงจูงใจใฝ่สัมพันธ์อยากเข้ากลุ่ม
5. แรงจูงใจที่จะสังคมกับเพศตรงข้าม
6. ต้องการกำหนดตนเองให้เด่นอยู่เหนือผู้อื่น อยากมีอิทธิพลและต้องการ

เป็นหัวหน้า

7. ต้องการมีความอดทน ทนทานต่อสิ่งต่าง ๆ
8. ต้องการพบสิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ
9. แรงจูงใจอยากจะทำร้าย
10. แรงจูงใจที่อยากจะให้ความอบอุ่นและความช่วยเหลือผู้อื่น
11. ต้องการได้รับความช่วยเหลือและความอบอุ่น บำรุงรักษาจากผู้อื่น
12. มีความต้องการที่จะเข้าใจความต้องการของบุคคลอื่น
13. มีความต้องการที่จะแสดงออกว่าตนเองเก่ง มีความสามารถในด้านต่าง ๆ
14. มีความต้องการไม่อยู่ใต้อาณัติของผู้อื่น
15. มีแรงจูงใจที่จะรับผิดชอบเมื่อตนเองทำผิด

จากที่กล่าวมาข้างต้น ทั้งทฤษฎีของ Maslow และ Adward พอจะสรุปได้ว่า ในการที่มนุษย์จะกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดออกมา หรือมีพฤติกรรมแสดงออกมานั้นเกิดมาจาก ความต้องการของมนุษย์ (Human Needs) และแรงจูงใจ (Motivation) ต่าง ๆ นั้นเอง และ จากทฤษฎีดังกล่าวนี้เอง ได้เป็นพื้นฐานนำไปสู่การวิเคราะห์ผลของการศึกษาในเรื่องความต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

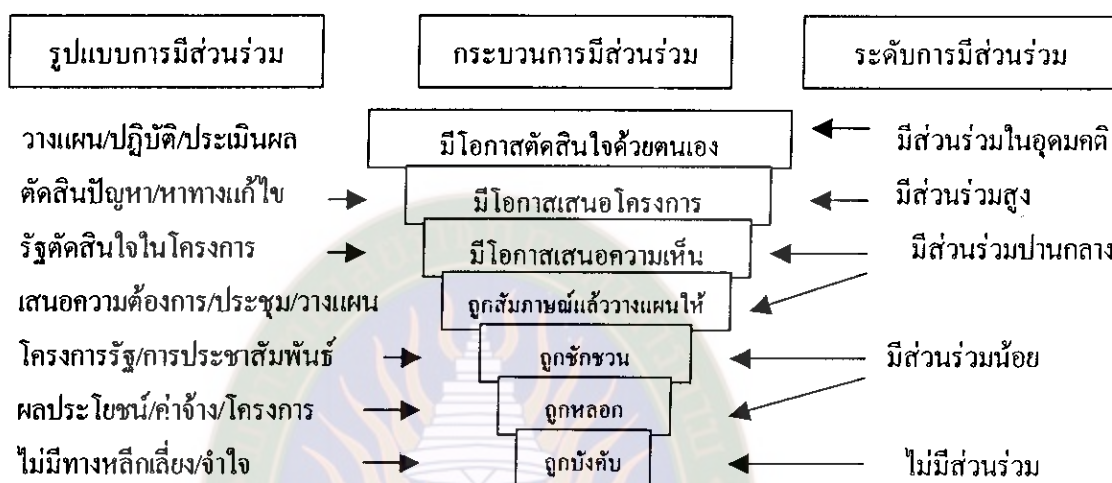
1.4 แนวความคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชน ผู้ปกครองและชุมชน

ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน การมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น ได้มีผู้ให้คำนิยามไว้หลายประเด็น ผู้วิจัยจะขอกกล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในแง่ของการพัฒนาและการศึกษาที่มีความเกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษา เพื่อตอบปัญหาการวิจัย ที่ต้องการจะศึกษาความต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียน

ทงศัคคั คู้มไ้มน้ำ (2540 : 93) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาแยกเป็น 3 ประเด็นคือ

1. กระบวนการที่ให้ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องกับกาณ์การดำเนินงานพัฒนาสามารถใช้ความชำนาญเข้าม่วร่วมคิด มีส่วนร่วมในการตัดสินใจแก้ปัญหาค่ที่เกิดขึ้นในชุมชนของตนเอง โดยใช้วิทยากการที่เหมาะสมเข้ามาเป็นส่วนประกอบในการตัดสินใจแก้ปัญหาค่ดังกล่าว ตลอดจนให้ความสนับสนุน ดิคตามผลการปฏิบัติงานขององค์กรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องอีกด้วย
2. กระบวนการที่ประชาชนกลุ่มเป้าหมายได้รับโอกาสให้สามารถเข้ามาแสดงความรู้สึก นึกคิดถึงสิ่งที่เขาต้องการและมีอยู่ในชุมชน แสดงออกซึ่งปัญหาและวิธีการแก้ไขปัญหาค่ที่กำลังเผชิญอยู่นั้น ตลอดจนสามารถลงมือปฏิบัติตามที่ได้แสดงออกนั้นโดยได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกน้อยที่สุด
3. กระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริม ชักนำ สนับสนุนและการสร้างโอกาส ให้กับประชาชนในชุมชนทั้งในรูปการให้บุคคล กลุ่มคน ชมรม องค์กรอาสาสมัครรูปแบบต่าง ๆ สมาคม และมูลนิธิให้บุคคลดังกล่าวเข้าไปมีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือหลายเรื่องรวมกัน จึงกล่าวได้ว่าทั้ง 3 ประเด็นดังกล่าวนี้จะต้องเริ่มต้นจากการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาค่ด้วยตนเอง โดยเจ้าหน้าที่หรือนักพัฒนาเป็นเสมือนกระจกเงงที่คอยสะท้อนภาพเพื่อให้เขาสามารถวิเคราะห์ปัญหาค่ได้ด้วยตนเอง ขั้นตอนต่อไปจึงให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการ วางแผนดำเนินงานได้ด้วยตนเอง จากนั้นจึงให้มีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงานซึ่งการลงทุนนั้นอาจจะหมายถึงทุนในรูปของแรงงาน วัสดุอุปกรณ์หรือทรัพยากรอื่นก็ได้ อันจะส่งผลให้ประชาชนมีความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของจะได้ช่วยกันดูแลรักษาและเกิดความหวงแหนและระมัดระวังยิ่งขึ้น ในขั้นตอนสุดท้ายคือการมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลงาน เพื่อให้สามารถเข้าใจกระบวนการการดำเนินงานอย่างครบทุกขั้นตอน สามารถประเมินผลการดำเนินงานด้วยตนเองได้ว่างานที่ท้าวไปนั้น ได้รับผลคิมิประโยชน์มากน้อยเพียงใด หากมีหน่วยงานอื่น บุคคลภายนอกมาร่วมประเมินผลงานด้วยก็จะทำให้ก่อเกิดประโยชน์มากขึ้นในแง่ของการเผยแพร่กิจกรรมอันเกิดจากความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชน และเกิดเป็นแบบอย่างให้กับท้องถิ่นอื่น ทำให้เกิดความเข้าใจและมองเห็นคุณค่าของกิจกรรมที่เกิดจากที่มีส่วนร่วมดังกล่าวต่อไปด้วยประเด็นดังกล่าวนี้ ทงศัคคั คู้มไ้มน้ำ ได้ให้ข้อคิดที่น้าสนใจว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน มิใช่เป็นเพียงการให้ข้อมูลข่าวสารเพื่อใช้ประกอบการวางแผน หรือการตัดสินใจเท่านั้น การเปิดโอกาสให้ชาวบ้านเพียงแต่ เข้าไปเป็นสมาชิก

ร่วมเสียสละแรงงาน เงิน วัสดุ การร่วมพิจารณาหรือร่วมปฏิบัติในสิ่งที่ริเริ่มกำหนดมาทางราชการหรือที่อื่นไม่สมควรจะขนานนามว่าเป็นการมีส่วนร่วมแต่ประการใดและได้แบ่งระดับของการมีส่วนร่วมจากน้อยไปหามาก ดังแผนภาพที่ 4

แผนภาพที่ 4 แสดงระดับของการมีส่วนร่วม (ทงงศักดิ์ คุ่มไข่น้ำ. 2540 : 93)

การที่จะถือว่าประชาชนมีส่วนร่วมมากหรือน้อยเพียงใดนั้น จะต้องขึ้นอยู่กับความเต็มใจในการเข้ามามีส่วนร่วม โดยมีการรวมกลุ่มกันเพื่อเสนอความต้องการที่เกิดจากชุมชน การกระทำดังกล่าวจะต้องมีการวางแผนอย่างมีระบบ มีโอกาสและขีดความสามารถที่จะเข้ามามีส่วนร่วมอย่างพอเพียงและมีทางเลือกที่เกิดจากความคิด ความต้องการของกลุ่มจนเกิดเป็นพลัง สามารถตัดสินใจได้ด้วยตนเองในการวางแผนการดำเนินงาน เพื่อให้การปฏิบัติงานได้บรรลุผลตามความมุ่งหมายและสามารถประเมินผลการดำเนินงานได้ว่าเกิดประโยชน์ต่อกลุ่มมากหรือน้อยเพียงใดนั่นเอง จึงจะทำให้องค์ประกอบต่าง ๆ เหล่านี้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับที่คาดหวังได้

ส่วนการมีส่วนร่วมทางการศึกษานั้น โรงเรียนต้องอาศัยความสัมพันธ์อันดีระหว่างโรงเรียนกับผู้ปกครองนักเรียนและชุมชนหรือประชาชนทั่วไปร่วมทำงานกันอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบกับครูในการจัดการศึกษา นับตั้งแต่การระบุปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินงาน การประเมินผล ดำเนินการจนเกิดผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ของหลักสูตร

1.5 การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน เป็นแนวทางที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของโรงเรียนและชุมชนที่ดีที่สุดในแนวทางหนึ่ง เนื่องจากโรงเรียนมีบทบาทในการเตรียมเยาวชนให้เป็นผู้ใหญ่ที่ดีสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุขและเป็นคนดีของสังคมหรือชุมชนนั้น ๆ ในขณะที่ชุมชนมีบทบาทและมีความสำคัญต่อการจัดการศึกษาของโรงเรียนในแง่ของการที่นักเรียนเป็นสมาชิกในชุมชนหรือสังคมนั้น ๆ มีความผูกพันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม ค่านิยมร่วมกัน ชุมชนจึงมีภาระหน้าที่ในการอบรมกล่อมเกล่าให้สมาชิกรู้จักกฎเกณฑ์และระเบียบต่าง ๆ ของชุมชน ได้แก่ การปลูกฝังการถ่ายทอดวัฒนธรรมให้เยาวชนรู้จักบทบาทของตนเองและบุคคลอื่น ดังที่ พนิดา วีระชาติ (2542 : 26-27) ได้สรุปความสำคัญของโรงเรียนกับชุมชนมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันและมีอิทธิพลต่อกัน คือ

1. โรงเรียนมีความสำคัญในแง่ที่เป็นสถาบันที่มีหน้าที่ชัดเจนเยาวชนให้สามารถตอบสนองความต้องการของสังคม (Demands of Society) กล่าวคือมีหน้าที่ในการปรับปรุงและสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้แก่ชุมชนด้วยการฝึกการเป็นพลเมืองดีของประเทศ โดยจะต้องพิจารณาถึงสภาพแวดล้อมของชุมชน ปัญหาและความต้องการของชุมชนด้วย ในขณะที่ชุมชนก็ต้องยอมรับในความสำคัญของโรงเรียน โดยการให้ความร่วมมือช่วยเหลือสนับสนุนโรงเรียนในด้านต่าง ๆ ได้แก่ การพัฒนาปรับปรุงสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนและชุมชนควบคู่กันเพื่อชีวิตที่ดีของผู้เรียนและชุมชน ให้ความร่วมมือช่วยเหลือในด้านวัสดุอุปกรณ์ แรงกายแรงใจ การให้ความสนใจและเอาใจใส่ต่อ โรงเรียนโดยถือว่าโรงเรียนเป็นสมบัติของชุมชน ในขณะที่ทางโรงเรียนก็จะต้องให้ความสำคัญต่อชุมชนในฐานะที่เป็นแหล่งปฏิบัติและเรียนรู้ชีวิตจริงของนักเรียนตลอดจนมีหน้าที่ในการถ่ายทอดและอนุรักษ์วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีในชุมชนนั้นเป็นต้น

2. โรงเรียนมีหน้าที่สนองความต้องการของแต่ละบุคคล (Need of Individual) กล่าวคือ โรงเรียนมีหน้าที่ส่งเสริมให้บุคคลรู้จักรักและสร้างความก้าวหน้าให้กับตนเองตามความสามารถของแต่ละบุคคลเพื่อให้มีความกระตือรือร้นในการศึกษาหาความรู้ มีทักษะในการประกอบอาชีพ ตลอดจนมีหน้าที่ในการฝึกอบรมให้เด็กมีวัฒนธรรม ศีลธรรมอันดีตอบสนองต่อความต้องการของสังคมและชุมชนนั่นเอง

การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนมีความสำคัญในแง่ที่โรงเรียนจะต้องให้ความรู้ ความเข้าใจแก่ประชาชนเพื่อเปลี่ยนแปลงแก้ไข ความเชื่อ ความคิดและเจตคติที่ไม่ดีเดิม ๆ ตลอดจนปลูกฝังความเชื่อถือศรัทธาแก่ประชาชน เพื่อให้ชุมชนเห็นเจตนาดีของ

โรงเรียนที่มีต่อชุมชน คอยชักจูงใจให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรม และการดำเนินงานของโรงเรียน ประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนรู้และเข้าใจจุดประสงค์ของการกระทำต่าง ๆ ของโรงเรียน เป็นต้น การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนและในขณะเดียวกันก็เป็นส่วนที่สำคัญยิ่งของโรงเรียนเช่นเดียวกัน ดังนั้น นักเรียนจึงเป็นสื่อกลางในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในรูปของการแสดงความรู้สึกรักใคร่ พุดจาสื่อสารให้ผู้ปกครองทราบและมีความเข้าใจ โรงเรียนได้เป็นอย่างดี ตลอดจนนักเรียนสามารถจะเป็นตัวกลาง ในการถ่ายทอดการเรียนรู้ที่ได้จากโรงเรียนไปสู่ผู้ปกครองและนำความรู้จากครัวเรือนไปใช้ในชุมชนอีกด้วย ดังนั้น โรงเรียนจึงควรยอมรับบทบาทและความสำคัญของนักเรียนควรจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมให้ความสัมพันธ์กับการให้นักเรียนร่วมรับผิดชอบในการดูแลรักษาความสะอาดร่วมปรับปรุงอาณานิคมโรงเรียนเพื่อเป็นการปลูกฝังความรักโรงเรียน ซึ่งจะเป็ผลให้มีความรักในชุมชนด้วยเช่นกัน ทั้งนี้ การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนจึงอยู่ที่ตัวครูด้วยเช่นกัน วิธีการที่สำคัญคือครูจะต้องส่งเสริมให้มีการวางแผนปฏิบัติงานของโรงเรียนที่ให้ความสำคัญกับการสร้างความร่วมมือระหว่างนักเรียนกับโรงเรียนอย่างมีความชัดเจน และมีความต่อเนื่อง โดยครูจะต้องมีความรู้ความเข้าใจในสิ่ง แวดล้อมทางครอบครัวและชุมชน เพื่อให้สามารถนำสภาพแวดล้อมทางกายภาพดังกล่าวมาพิจารณาในการจัดหลักสูตรเพื่อการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับนักเรียนต่อไป

กล่าวโดยสรุป การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน เป็นเรื่องมีอสำคัญที่ทางโรงเรียนจะสามารถนำทรัพยากรในชุมชนมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษา ดังนั้น จึงต้องคำนึงถึงด้านความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน (School and Community Relationship) ซึ่งจะส่งผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนต่อการจัดการศึกษาเพื่อชุมชนนั่นเอง แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง/ชุมชนในการจัดการศึกษาเพื่อชุมชนจึงควรที่จะได้ดำเนินการ

1.6 แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วม

การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบ้านกับโรงเรียน (Creating Positive School Relationship) โชคชัย ชุมแวงวาปี (2543 : 19-22) กล่าวถึงไลอ้อนส์ โรบบิ้นส์และสมิธส์ ว่าการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีนั้นย่อมเกิดจากปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ระหว่างบ้านกับโรงเรียน 2 ลักษณะ คือ การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร (Information Exchange) และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (Interpersonal Relation) ดังนี้

1. การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร (Information Exchange) หมายถึง การที่โรงเรียนและผู้ปกครองมีการติดต่อสื่อสารกันด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร

ความรู้ความเข้าใจซึ่งกันและกัน จนสามารถแสดงความคิดเห็นร่วมกันได้อย่างเปิดเผย โดยการใช้เทคนิคต่าง ๆ ได้แก่

1) สื่อสิ่งพิมพ์ (Written Communicaton) เช่น แผ่นพับ เพื่อใช้ชี้แจงให้กับผู้ปกครองและชุมชนได้ทราบว่าโรงเรียนกำลังดำเนินกิจกรรมอะไรบ้าง, คู่มือผู้ปกครอง เพื่อแสดงรายละเอียดของโรงเรียนที่ผู้ปกครองควรทราบเกี่ยวกับนโยบายและแนวทางปฏิบัติของโรงเรียน ตลอดจนจดหมายข่าว เป็นต้น

2) การเยี่ยมชมโรงเรียนของผู้ปกครอง (Parents Visit the School) เพื่อให้ผู้ปกครองได้มีโอกาสรับทราบจุดหมาย วิธีการจัดการศึกษาของโรงเรียนได้ซักถามปัญหาและข้อสงสัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับครู เด็กและเรื่องอื่น ๆ โดยการสังเกตการจัดกิจกรรมและการร่วมกิจกรรมของเด็ก ๆ ตลอดจนได้มีโอกาสอภิปราย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างบุคลากรของโรงเรียนและ ผู้ปกครองคนอื่น ๆ เป็นการสร้างความคุ้นเคยซึ่งกันและกัน

3) การเยี่ยมบ้าน (Home Visit) เพื่อให้ครูได้รู้จักเด็กขณะที่อยู่บ้านมากขึ้นและสามารถแลกเปลี่ยนข้อมูลกับผู้ปกครองทำให้เข้าใจพัฒนาการของเด็กด้วย

4) แบบสำรวจความคิดเห็นของผู้ปกครอง (Parent Survey) เพื่อรวบรวมความคิดเห็นของผู้ปกครองเพื่อประเมินเรื่องที่คุณปกครองอยากให้โรงเรียนดำเนินการ ทำให้ทราบถึงปัญหาของคุณปกครองเพื่อประเมินความพึงพอใจตลอดจนสามารถหารูปแบบและวิธีการสื่อสารที่เหมาะสมต่อไป

5) มุมผู้ปกครอง (Parent Library or Parent Room) ควรจัดมุมไว้อย่างเป็นทางการระเบียบเรียบร้อยและสวยงาม สามารถดึงดูดความสนใจของผู้ปกครอง อาจมีรูปภาพของการทำงานของเด็กเนื่องในโอกาสต่าง ๆ ไว้แสดงให้ผู้ปกครองดูด้วย

6) การใช้โทรศัพท์ (Parent Hot Line) เป็นการสื่อสารแบบสองทางทำให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกัน

7) การประชุมปรึกษาหารือกัน ระหว่างผู้ปกครองกับบุคลากรของโรงเรียน(Parent Teacher Conferences) เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นหรือปรึกษาหารือกันในเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับเด็ก กิจกรรมของโรงเรียน โดยการส่งจดหมายนัด วัน เวลา และจุดหมายในการประชุมให้ ชัดเจน อาจจัดในลักษณะเชิงประชุมส่วนตัวหรือกลุ่มก็ได้

2. ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล(Interpersonal Relation) เกิดขึ้นเมื่อมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารพบปะพูดคุยและได้รู้จักกันแล้ว จนเกิดความสนิทสนมคุ้นเคยสามารถแสดงความคิดเห็นของตนเองได้ โดยไม่ต้องกังวลว่าอีกฝ่ายจะเกิดความเข้าใจผิด โดยมีเทคนิคการสร้างความสัมพันธ์ ดังนี้

1) การทำกิจกรรมและการรับประทานอาหารร่วมกัน(Luncheons and Dinners) โดยโรงเรียนเชิญครอบครัวผู้ปกครอง ผู้นำชุมชนและบุคลากรของโรงเรียนทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น เล่นกีฬาหลังจากนั้นจึงรับประทานอาหารร่วมกัน โดยทำอย่างน้อยปีละครั้ง ในกรณีที่มีปัญหาด้านงบประมาณ อาจให้แขกรับเชิญทุกคนนำอาหารมารับประทานร่วมกัน โดยโรงเรียนจัดเครื่องดื่ม การจัดให้มีการแสดงของเด็กหรือกิจกรรมนันทนาการและมีการประกาศเกียรติคุณของผู้ปกครองที่ให้ความร่วมมือช่วยเหลือโรงเรียนมาโดยตลอด ซึ่งจะทำให้ผู้ปกครองรู้สึกภาคภูมิใจที่ โรงเรียนให้การยกย่องชมเชยคนอื่นอีกด้วย

2) การไปทัศนศึกษา (Field Tips) โดยอาจจะเป็นการเชิญให้ผู้ปกครองไปทัศนศึกษาใกล้ ๆ ที่สามารถไปกลับในวันเดียวได้อย่างน้อยปีละครั้ง

3) งานชุมชนรื่นเริง (Assemblies) สามารถดึงดูดความสนใจของผู้ปกครอง ชุมชนได้มาก เนื่องจากบรรยากาศภายในงานมีความเป็นกันเอง นักเรียนได้มีส่วนร่วมในการแสดงบนเวที ผู้ปกครองมีความภาคภูมิใจในการแสดงของบุตรหลานตนเอง ผู้ปกครองอาจจะได้รับเชิญให้อยู่ต่อเมื่องานชุมชนเสร็จสิ้นลงเพื่อให้ได้มีโอกาสพูดคุยกับบุคลากรของโรงเรียน

ขั้นตอนการวางแผนเพื่อให้ผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา(Steps in Planing for Successful Involvement) จัดเป็นการวางแผนการดำเนินงานเพื่อให้งานต่าง ๆ ประสบความสำเร็จ โดยมีขั้นตอน ดังนี้

1. การจัดผู้ประสานงานกิจกรรม (Provide Coordination for Actives) นับว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญที่จะทำให้การดำเนินงานประสบความสำเร็จตามที่คาดหวังไว้มีบทบาทหน้าที่ในการอำนวยความสะดวก (Facilitation) ทำหน้าที่สนับสนุน ช่วยเหลือขอความร่วมมือ และเป็นผู้ให้ ข่าวสารข้อมูล (Provide of Information) โดยเป็นตัวกลางของการติดต่อสื่อสารระหว่างบ้านกับ โรงเรียน โดยมีผู้บริหาร (Administrator) ทำหน้าที่ผลักดันและจัดระบบงานต่าง ๆ เพื่อให้ชุมชน ผู้ปกครองเข้าร่วมกิจกรรม ตามบัญชีรายชื่อของผู้ที่เคยเข้าร่วมกิจกรรม และไม่เคยเข้าร่วมทำกิจกรรมตลอดจนแหล่งทรัพยากรต่าง ๆ ที่จะให้การสนับสนุนกิจกรรม เพื่อจะหาทางชักจูงให้ชุมชน ผู้ปกครองเข้ามามีส่วนร่วมให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ทั้งนี้ควรจะจัดผู้ฝึกอบรม(Trainer) ทำหน้าที่ให้ความรู้และฝึกอบรมผู้ปกครองเพื่อให้มีความรู้ทักษะที่จำเป็นสำหรับการจัดการศึกษาต่อไป

2. การเข้าถึงปัญหาและแหล่งทรัพยากรที่ใช้ในการดำเนินกิจกรรม (Assess Needs and Resources) โดยโรงเรียนจะต้องประเมินความต้องการและความสนใจในการเข้า

ร่วมกิจกรรมของผู้ปกครองชุมชนและผู้บริหารโรงเรียน รวมทั้งทรัพยากรที่ต้องใช้ในการจัดกิจกรรม ทั้งการประเมินแบบเป็นทางการ(Formal Assessment) และการประเมินแบบไม่เป็นทางการ(Informal Assessment) เพื่อให้มองเห็นภาพของกิจกรรมที่ควรดำเนินการตามลำดับก่อนหลัง เพื่อป้องกันปัญหาข้อขัดแย้งและยุ่งยากที่จะเกิดขึ้น

3. การระบุการชี้แจงทำความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทของผู้ปกครอง (Specify and Communicate Parent Roles) เพื่อให้การเข้ามามีส่วนร่วมของผู้ปกครองมีความชัดเจนเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายและเกิดความเข้าใจตรงกันด้วย

4. การรับสมัคร การคัดเลือกและการมอบหมายงาน (Recruit, Select and Assign Parent Participants) เป็นขั้นตอนที่จะต้องสร้างแรงจูงใจ เพื่อกระตุ้นให้ผู้ปกครองเข้ามามีส่วนร่วมให้มากที่สุด โดยการประชาสัมพันธ์ให้ผู้ปกครองทราบมีการบรรยายละเอียดของกิจกรรมให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เพื่อให้ผู้ปกครองใช้เป็นข้อมูลในการตัดสินใจ เมื่อผู้ปกครองสมัครหรือแสดงความจำนงที่จะเข้าร่วมกิจกรรมในการจัดการศึกษากับโรงเรียนแล้ว โรงเรียนจะพิจารณาคัดเลือกกรรมการ หรือกำหนดตัวบุคคลตามความเหมาะสม โดยอาจจะแต่งตั้งให้เป็นกรรมการดำเนินงานเพื่อให้เข้าร่วมกิจกรรมโดยพิจารณาจากความสามารถพิเศษ จำนวนวันเวลาว่างที่จะเข้าร่วมกิจกรรมได้ ตลอดจนความกระตือรือร้นและความเต็มใจที่จะเข้าร่วมกิจกรรมกับโรงเรียน เมื่อคณะกรรมการคัดเลือกผู้ที่จะเข้าร่วมกิจกรรมเรียบร้อยแล้ว ผู้ประสานงานจะต้องทำหน้าที่ชี้แจงและทำความเข้าใจเกี่ยวกับ กิจกรรมที่จะต้องทำ รวมทั้งให้มีโอกาสได้ซักถามข้อข้องใจต่าง ๆ ด้วย

5. การฝึกอบรมผู้ปกครองและบุคลากรของโรงเรียน (Train Parents and Staff) ควรดำเนินการเพื่อให้ความรู้ทักษะแก่ผู้ปกครองและบุคลากรของโรงเรียนทั้งในระยะก่อนดำเนินงาน (Preservice) และในขณะการดำเนินงาน (Inservice) โดยมีจุดประสงค์เพื่อให้ความรู้แก่ผู้ปกครองและบุคลากรของโรงเรียน เพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับเทคนิควิธีการทำงาน รวมทั้งการฝึกทักษะที่สำคัญและจำเป็นต่อการดำเนินงานในหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ทั้งนี้จะต้องคำนึงถึงการให้ผู้ฝึกอบรมได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็น ข้อเสนอแนะต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนากิจกรรมที่จะฝึกอบรมครั้งต่อไปด้วย

6. การจัดช่องทางการสื่อสาร (Establish Communication Channels) เพื่อให้การดำเนินการในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง ชุมชนประสบความสำเร็จ ควรส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการประสานงานระหว่างผู้ปกครองกับโรงเรียนโดยใช้การติดต่อสื่อสารในลักษณะ ดังนี้

1) การติดต่อสื่อสารระหว่างโรงเรียนกับผู้ปกครองที่เข้าร่วมกิจกรรม เพื่อให้ทราบเกี่ยวกับเหตุการณ์ความเคลื่อนไหวหรือนโยบายของชุมชน ซึ่งจะช่วยให้เกิดความรู้สึกว่า โรงเรียนให้ความสำคัญและมองเห็นคุณค่าของกิจกรรมของชุมชน

2) การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคลากรของโรงเรียนกับผู้ปกครอง เกี่ยวกับงานในหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบร่วมกัน

3) การติดต่อสื่อสารระหว่างผู้ปกครองด้วยกันเองที่เข้าร่วมกิจกรรม เพื่อให้ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความคิดเห็นได้รับทราบปัญหาต่าง ๆ ซึ่งกันและกันจะช่วยให้เกิดความรู้สึกสบายใจมากขึ้น

7. เสริมและสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง (Support Ongoing Activity) เป็นการบริหารในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้ปกครองเข้ามามีส่วนร่วมได้แก่

1) การจัดบริการเพื่ออำนวยความสะดวกให้กับผู้ปกครองที่เข้าร่วมกิจกรรม เช่นการจัดห้องทำงานให้ผู้ปกครองอย่างเป็นสัดส่วน การมีจดหมายขอบคุณ การจัดงานเลี้ยงเพื่อแสดงความขอบคุณ จะทำให้ผู้ปกครองรู้สึกที่โรงเรียนให้ความสนใจ และเห็นคุณค่าความสำคัญของการมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง

2) การดำเนินการวัดผลประเมินผลของการจัดกิจกรรมโรงเรียนที่ประสบความสำเร็จในการให้ผู้ปกครองเข้ามามีส่วนร่วมส่วนมาก โดยจะประเมินผลการจัดกิจกรรมการพัฒนาและปรับปรุงกิจกรรมที่มีการมีส่วนร่วมอย่างสม่ำเสมอและต่อ (โชคชัย ชุมแวงวาปี. 2543 : 19-22)

ดังนั้น การศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชน ผู้ปกครองและชุมชน จึงต้องศึกษาทางด้านองค์ประกอบอื่นร่วมด้วย

1.7 ปัจจัยในการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา

ชูชาติ พ่วงสมจิตร (2541 : 10-29) ได้เสนอแนวความคิดของโคเฮน และอัฟฮอฟ (Cohen and Uphoff) เกี่ยวกับปัจจัยในการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียนที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วม โดยพิจารณาแยกเป็น 2 ประเด็นคือ

1. กิจกรรมการมีส่วนร่วมว่าทำอะไรบ้าง ใครเป็นผู้ทำและทำด้วยวิธีการอย่างไร ซึ่งโคเฮนและอัฟฮอฟ กล่าวว่า การมีส่วนร่วมดังกล่าวตั้งอยู่บนพื้นฐาน 3 มิติ ดังนี้

มิติที่ 1 มีส่วนร่วมในเรื่องอะไร (What Participation Are We Concerned With?) จัดว่าเป็นประเภทหรือลักษณะของการมีส่วนร่วม (Kinds of Participation) แยกการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ประเภท คือ

- (1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Participation in Decision Making)
- (2) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ (Participation in Implementation)
- (3) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Participation in Benefits)
- (4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Whose Participation in Evaluation)

มิติที่ 2 ใครที่เข้ามามีส่วนร่วม (Whose Participation Are We Concerned With?) กล่าวถึง "การมีส่วนร่วมของประชาชน" (Popular Participation) ได้จำแนกกลุ่มบุคคลที่เข้ามามีส่วนร่วมเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่

- (1) ผู้ที่อยู่อาศัยในท้องถิ่น (Local Resident, or Local People)
- (2) ผู้นำท้องถิ่น (Local Leaders)
- (3) เจ้าหน้าที่ของรัฐ (Government Personnel)
- (4) คนต่างชาติ (Foreign Personnel)

กลุ่มคนทั้ง 4 กลุ่ม ดังกล่าว มีคุณลักษณะส่วนบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมที่แตกต่างกัน โดยพิจารณาจาก

- เพศ
- อายุ
- สถานภาพของครอบครัว

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

- การศึกษา
- การแบ่งกลุ่มในสังคม ได้แก่ กลุ่มชนชาติ เผ่า เชื้อชาติ ศาสนาที่นับถือ ชั้น วรณะ ภาษาที่ใช้ แหล่งกำเนิด และอื่น ๆ

มิติที่ 3 การมีส่วนร่วมนั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร (How Is Participation Occurring with in the Project?) โดยมีประเด็นที่ควรพิจารณา 4 ประเด็น คือ

- (1) พื้นฐานของการมีส่วนร่วม พิจารณาเกี่ยวกับ
  - แรงที่กระทำให้เกิดการมีส่วนร่วม มาจากเบื้องบน หรือ
  - แรงที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมมาจากที่ใด

เบื้องล่าง

- (2) รูปแบบของการมีส่วนร่วม พิจารณาเกี่ยวกับ
  - รูปแบบขององค์กร
  - การมีส่วนร่วมโดยตรงหรือโดยอ้อม
- (3) ขอบเขตของการมีส่วนร่วม พิจารณาเกี่ยวกับ
  - ระยะเวลาที่เข้ามามีส่วนร่วม
  - ช่วงของกิจกรรม
- (4) ประสิทธิภาพของการมีส่วนร่วม พิจารณาเกี่ยวกับ
  - การใช้อำนาจแก่การมีส่วนร่วม
  - ปฏิสัมพันธ์ของคุณลักษณะต่าง ๆ ของสิ่งที่เกี่ยวข้องกับ

การมีส่วนร่วม

2. พิจารณาถึงบริบทของการมีส่วนร่วม ได้แก่ คุณลักษณะของโครงการที่กระทบต่อการมีส่วนร่วม กับสภาพแวดล้อมที่กระทบต่อการมีส่วนร่วม คุณลักษณะของโครงการที่มีผลกระทบต่อการมีส่วนร่วม (Effects of Project Characteristics on Participation) ได้แก่

1) ผลกระทบของสิ่งนำเข้าสู่โครงการ(Entry Effect) ได้แก่

- ความซับซ้อนของเทคโนโลยีที่ใช้ในโครงการ เช่น โครงการที่ใช้เทคโนโลยีที่ซับซ้อนมากจะเป็นข้อจำกัดในการเข้ามามีส่วนร่วมของบางคน
- ทรัพยากรที่ซับซ้อนของโครงการ เช่น โครงการเงินกู้ที่ให้โอกาสเฉพาะผู้ที่มีที่ดินมาค้ำประกันเงินกู้

2) ผลกระทบของประโยชน์จากโครงการ (Benefit Effect) เช่น โครงการ

ชลประทานที่สามารถแจกจ่ายน้ำให้กับเกษตรกรได้ใช้ประโยชน์อย่างรวดเร็ว จะดูเหมือนว่าเป็นสิ่งที่ประเมินได้ง่ายกว่าโครงการที่ออกแบบอย่างดี จนมั่นใจได้ว่าจะสามารถแจกจ่ายน้ำได้แม้ในปีที่แห้งแล้ง (แต่ต้องคอยนาน) ได้แก่

- ความเป็นไปได้ของผลประโยชน์ที่จะได้รับ (Probability)

โครงการที่แนะนำให้ปลูกพืชชนิดใหม่แต่มีความเสี่ยงสูง(ผลประโยชน์สูง) ย่อมจะประเมินผลได้ยากกว่าโครงการที่แนะนำให้ปลูกพืชชนิดที่มีความเสี่ยงต่ำ (ผลประโยชน์ไม่สูงนัก)

- ผลประโยชน์ที่ได้รับทันที (Immediacy) เช่น โครงการอาหาร

ที่ใช้วิธีการแจกอาหารเพิ่มย่อมจะประเมินได้ง่ายกว่าการแนะนำพืชชนิดใหม่ที่ให้คุณค่าทางอาหารมากกว่า (แต่ในปริมาณที่เท่าเดิม)

- การกระจายผลประโยชน์ (Distribution) เช่น การให้บริการคลินิกเคลื่อนที่ซึ่งประชาชนสามารถใช้บริการได้ง่ายกว่าการให้บริการที่เป็นสากลแต่ยากที่จะเข้าใช้บริการได้

3) ผลกระทบของการออกแบบ (Design Effects) ได้แก่

- การเชื่อมโยงโครงการ(Programme Linkages) เช่น โครงการพัฒนาชนบทแบบเบ็ดเสร็จซึ่งมีหลายโครงการผสมผสานกันย่อมประเมินได้ยากกว่าโครงการที่มีกิจกรรมและวัตถุประสงค์เดียว

- ความยืดหยุ่นของโครงการ (Programme Flexibility) เช่น โครงการก่อสร้างถนนจากฟาร์มไปสู่ตลาด ที่ได้มีการเตรียมวางแผนไว้อย่างละเอียดและค่อนข้างแน่นอนตายตัว ย่อมประเมินได้ง่ายกว่าโครงการยืดหยุ่นและต้องคำนึงถึงความต้องการของท้องถิ่น ได้แก่ ความต้องการเกี่ยวกับประเภทของถนน สถานที่ที่จะสร้าง รวมถึงวิธีการดำเนินงานเพื่อให้ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการที่แสดงถึงการมีส่วนร่วมนั่นเอง

- ความสามารถของการเข้าถึงในแง่ของการบริหาร (Administrative accessibility) เช่น การมีส่วนร่วมในโครงการปรับปรุงการศึกษาของท้องถิ่น ซึ่งมีผู้รับผิดชอบในการตัดสินใจหลายฝ่ายทั้งภาครัฐบาลกลางและฝ่ายท้องถิ่น การประเมินในเรื่องนี้ย่อมยากกว่าโครงการที่มีฝ่ายบริหารเข้ามาแทรกแซงน้อยกว่า กล่าวคือ ปริมาณการมีส่วนร่วมจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับโครงสร้างของการบริหารโครงการ

- ความครอบคลุมในแง่บริหาร (Administrative Coverage) เช่น กรณีที่มีคณะทำงาน(Staff) อยู่ไม่เพียงพอทำให้การบริการและการติดต่อกับผู้เข้ามามีส่วนร่วมทำได้อย่างจำกัดหรือมีการติดต่ออย่างผิวเผิน การดำเนินงานเช่นนี้ย่อมเป็นข้อขัดขวางต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน

4) ผลกระทบของสิ่งแวดล้อมต่อกิจกรรมการมีส่วนร่วม (Task Environment) ได้แก่

- ปัจจัยด้านกายภาพและชีวภาพ (Physical and Biological Factors)
- ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ (Economic Factors)
- ปัจจัยด้านการเมือง (Political Factors)
- ปัจจัยด้านสังคม (Social Factors)
- ปัจจัยด้านวัฒนธรรม (Cultural Factors)
- ปัจจัยด้านประวัติความเป็นมา (Historical Factors)

จากการศึกษาแนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนหรือชุมชนที่กล่าวมา พบว่ามีความสำคัญและจำเป็นต่อการพัฒนาการศึกษาของชุมชนในด้านต่าง ๆ เป็นอย่างมาก ประชาชนจะเข้ามามีส่วนร่วมมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับ ความเต็มใจและความต้องการ ซึ่งต้องมีขบวนการส่งเสริม สร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ตลอดจนศึกษาองค์ประกอบ ปัจจัยอื่น ๆ ด้วย เช่น การสร้างความร่วมมือ ซึ่งการสร้างความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนนั้นเป็นเรื่องที่จำเป็นต้องคำนึงถึงในแง่ของความสามารถในการค้นหาและใช้ทรัพยากร ในชุมชนให้เกิดประโยชน์ต่อการศึกษา อันจะส่งผลให้ชุมชนเกิดความรู้สึกที่ดีต่อโรงเรียนและ ทำให้ชุมชนรู้สึกว่าเป็นของเขา ความรู้สึกรักและหวงแหนช่วยกันดูแลรักษาทรัพย์สิน สมบัติของโรงเรียนย่อมเกิดขึ้น อันจะเป็นบันไดก้าวไปสู่การมีส่วนร่วมในการวางแผนการ ติดตามประเมินผลย่อมจะตามมาในที่สุด และพิจารณากรอบแนวคิดการมีส่วนร่วมของ โคอเฮน และอัทซอพฟ์โดยพิจารณาจากประเด็นต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมการมีส่วนร่วมและปัจจัยที่ ส่งเสริม/อุปสรรคและผลกระทบต่อการมีส่วนร่วม ที่ครอบคลุมประเด็น ที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียนในบริบทที่ผู้วิจัยสนใจจะศึกษาทุกประเด็น

1.8 การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

หลักการในการทำงานร่วมกันทางการศึกษา

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติได้กำหนดหลักการในการทำงานร่วมกันนั้นจะต้องมีการบริหารงาน โดยยึดหลักการ ซึ่งการบริหารงาน โดยยึดหลักการ คือ

1. การกำหนดเป้าหมายและหลักการในการทำงานร่วมกัน ไม่ใช่การสั่งการจากหน่วยเหนือ แต่เป็นการระดมแนวคิด ประสบการณ์และความจำเป็นในพื้นที่มาหลอมรวมเป็นเป้าหมายขององค์กรที่จะยึดถือปฏิบัติร่วมกัน
2. การเปิดโอกาสให้หน่วยงานและสถานศึกษา ได้กำหนดวิธีการหลากหลาย และเหมาะสมไปสู่เป้าหมายดังกล่าว แต่ต้องรับผิดชอบต่อผลงานที่จะเกิดขึ้น โดยเฉพาะการสนับสนุนให้เด็กและนักเรียนของเรา ได้พัฒนาไปสู่ทิศทางที่พึงประสงค์
3. การพัฒนาบุคลากรและหน่วยงานที่มีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง
4. กระบวนการทำงานต้องโปร่งใส ตรวจสอบได้
5. การทำงานเป็นเครือข่ายกับหน่วยงานอื่น ไม่โดดเดี่ยว
6. การทำงานจะต้องมีความสมดุลระหว่างการสนองนโยบายจากหน่วยเหนือ และการสนองตอบต่อปัญหาและความจำเป็นของนักเรียน และประชาชนในพื้นที่

นอกจากนั้นยังต้องมีกลยุทธ์การบริหารโรงเรียน ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ กำหนดว่าจะต้องประกอบด้วยกลยุทธ์ 2 ส่วน คือ องค์กรท้องถิ่น และชุมชนมีส่วนร่วมจัดการศึกษา และ ใช้แผนยุทธศาสตร์บริหารโรงเรียน

ในแต่ละกลยุทธ์ จะประกอบด้วยเงื่อนไข / ปัญหา สภาพความสำเร็จ และ แนวทางการดำเนินงานเพื่อเป็นแนวทางในการนำนโยบายการปฏิรูปสู่การปฏิบัติให้ประสบผลต่อไปซึ่งมีรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนประถมศึกษา คือ

1. องค์กรท้องถิ่นและชุมชนมีส่วนร่วมจัดการศึกษา โรงเรียนจะพัฒนาได้ดีเกิดผลต่อการพัฒนานักเรียนได้อย่างแท้จริง ถ้าทุกฝ่าย ทุกคนในชุมชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของโรงเรียน รักโรงเรียน เข้าร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมจัดการศึกษา และพัฒนาโรงเรียน รวมทั้งสนับสนุนทรัพยากรทั้งบุคคลและงบประมาณ

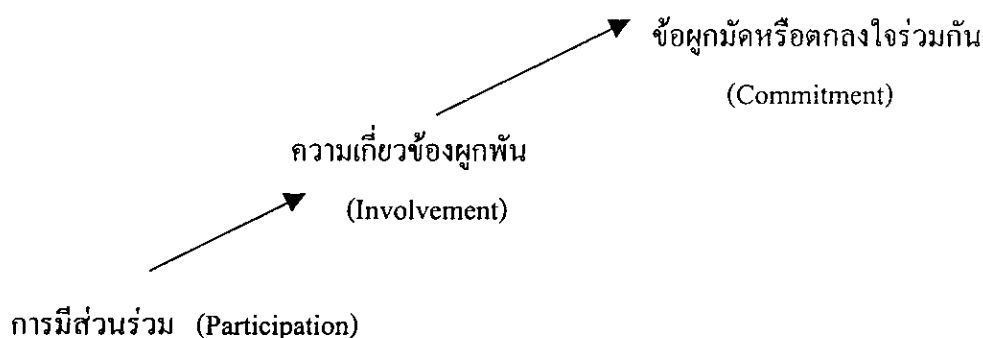
2. ใช้แผนยุทธศาสตร์บริหารโรงเรียนสู่สภาพความสำเร็จ

1) บุคลากรทุกฝ่ายและคณะกรรมการโรงเรียนร่วมกันวางแผนพัฒนาโรงเรียน ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์

2) ใช้ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับแนวโน้มของการพัฒนาเศรษฐกิจการเปลี่ยนแปลงของสถานะแวดล้อม ความต้องการของชุมชน นโยบายการศึกษา และศักยภาพของโรงเรียน ในการวางแผนพัฒนาโรงเรียน

3) แนวทางดำเนินการตามแผนยุทธศาสตร์มีความชัดเจน ใช้แผนยุทธศาสตร์เป็นหลักการในการปรับปรุงโรงเรียน และนำผลการประเมินมาปรับปรุงแก้ไขการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง

การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการบริหาร นับว่าเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนา ได้มีผู้ให้หลักการ แนวคิดและความหมายเกี่ยวกับการบริหารแบบมีส่วนร่วม ดังนี้ เอกชัย กี่สุขพันธ์ (2538 : 237) ได้ให้ความหมายการบริหารแบบมีส่วนร่วมว่า หมายถึง รูปแบบของความเกี่ยวข้องผูกพันร่วมกัน (Involvement) ของสมาชิกในการประชุม หรือเพื่อตัดสินใจ และควบคุมการทำงานร่วมกัน โดยแสดงถึงระดับความผูกพันให้เห็นชัดเจนด้วย แผนภาพที่ 5 ดังนี้

แผนภาพที่ 5 แสดงระดับความผูกพัน (เอกชัย กี่สุขพันธ์. 2538 : 237)

ถ้าจะให้การจัดการศึกษารับใช้หรือตอบสนองความต้องการของชุมชนหรือท้องถิ่นอย่างแท้จริงแล้ว จะต้องจัดการศึกษาให้มีความสัมพันธ์กันกับสภาพแวดล้อมและศักยภาพของชุมชน และจัดการศึกษาโดยมีส่วนร่วมของชุมชนเท่านั้น จึงจะสอดคล้องกับความต้องการของประชาชน ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาเพื่อพึ่งพาตัวเอง อันเป็นรากฐานสำคัญของการจัดการศึกษาที่มีคุณภาพต่อชีวิต และแก้ไขปัญหาสังคมโดยส่วนรวมได้อย่างแท้จริง

เสนีย์ จามริก (2537 : 31-32) ได้ให้ข้อสังเกตว่า การมีส่วนร่วมของท้องถิ่นหรือชุมชน ไม่ใช่แค่เพียงเข้าไปมีบทบาทร่วมในการกำหนดเนื้อหาสาระของหลักสูตรและการเรียนการสอนที่กำหนดมาจากส่วนกลางเท่านั้น หากแต่โดยสาระหมายถึงการนำองค์ความรู้ของชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ เอง เข้าไปประกอบเป็นฐานของการกำหนดหลักสูตรและการเรียนการสอนในแนวทางของระบบโรงเรียนชุมชนนี้ และทาวน์เซนด์ (Townsend. 1994 : 104-105, 127-140, 156) ได้กล่าวถึงโรงเรียนชุมชน (Community School) โดยที่เขาได้ใช้คำว่า The Core – Plus School เป็นโรงเรียนที่จัดการศึกษา โดยอาศัยพื้นฐานจากความต้องการและการตัดสินใจของชุมชนหรือประชาชนร่วมกับการดำเนินการของรัฐ ซึ่งส่วนใหญ่ที่เรียนว่า Core เป็นส่วนที่โรงเรียนต้องดำเนินการและถูกกำหนดโดยรัฐ สำหรับในส่วนที่เรียกว่า Plus เป็นส่วนที่โรงเรียนและชุมชนกำหนดขึ้นเอง และเหตุผลของการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา เพื่อว่าทำให้การตัดสินใจดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนเหมาะสมกับการจัดการปัญหาในชุมชนซึ่งจะต้องเริ่มต้นด้วยการหาว่าอะไรเป็นความต้องการหรือปัญหาของชุมชน

ศิริกาญจน์ โกสุมภ์ (2542 : 214, 225-226) ได้ศึกษาสภาพการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน พบว่ามีขั้นตอนสำคัญ 8 ขั้นตอน คือ

1. การศึกษาข้อมูลพื้นฐานก่อนร่วมดำเนินการ
2. การสร้างความสัมพันธ์กับประชาชนในชุมชน
3. การสร้างเครือข่ายของกลุ่มผู้มีส่วนร่วม
4. การสร้างกิจกรรม
5. การต่อรองเพื่อการดำเนินการ
6. การร่วมกันดำเนินการ
7. การร่วมกันประเมินผลการดำเนินการ
8. การร่วมกันรับผลประโยชน์จากการดำเนินการ

อุทัย คุลยเกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์ (2540 : 93-94) ได้เสนอกระบวนการเกิดและการดำเนินความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและชุมชนไว้เป็นลำดับขั้นดังนี้

1. แสวงหาระบบหรือกลไก ในการสร้างหรือพัฒนาบุคลากร ให้มีทัศนคติและวิสัยทัศน์ที่เอื้อต่อการเกิดความร่วมมือและการทำงานร่วมกัน เพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชนหรือแสวงหาช่องทางที่นำมาซึ่งการปรึกษาหารืออย่างจริงจังร่วมกัน ระหว่างผู้ที่มองเห็นประเด็นปัญหา มีทัศนคติหรือวิสัยทัศน์ร่วมกันอยู่แล้ว
2. เมื่อผ่านการปรึกษาหารือ และมองเห็นปัญหาร่วมกันแล้ว ขยายไปสู่การร่วมคิด วิเคราะห์ กำหนดแนวทางแก้ไขปัญหา และวางแผนกิจกรรมเพื่อนำสู่การร่วมมือกันจัดกิจกรรมพัฒนาต่าง ๆ ที่ช่วยแก้ไขปัญหานั้นที่ประสบอยู่และพัฒนาทัศนคติ ความสามารถสติปัญญาของบุคคล เพื่อให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งและเกิดบูรณาการในการศึกษาของชุมชน
3. จัดกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติและการจัดการ ตามกิจกรรมที่กำหนดในข้อ 2 โดยมีการสรุปประเมินผลการดำเนินกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ เพื่อมาพัฒนากิจกรรมและการเรียนรู้ใหม่อย่างต่อเนื่อง
4. แสวงหาแนวทางการขยายความคิด กิจกรรมการเรียนรู้ไปสู่ประชาชาในชุมชนและภาคีต่าง ๆ เพื่อขยายการมีส่วนร่วมให้ทั่วถึง และผลักดันให้เกิดโครงสร้างของกิจกรรมแบบแนวราบอย่างต่อเนื่อง
5. สสำรวจหารูปแบบและระบบของความร่วมมือและความสัมพันธ์กับภาคีอื่น ๆ ภายนอกชุมชน ที่จะพัฒนาการศึกษาของท้องถิ่น เพื่อความเข้มแข็งของบุคคล โรงเรียน

และชุมชน เช่น เครือข่ายงานพัฒนาทางการศึกษา เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม ฯลฯ โดยมุ่งให้เกิดการพัฒนาอย่างเป็นบูรณาการ

วิชิต นันทสุวรรณ และจ่านอง แรกพินิจ (2541 : 37-51) ได้อธิบายถึงบทบาทของชุมชนและรูปแบบในการจัดการศึกษาในปัจจุบัน โดยแบ่งออกเป็น

1. บทบาทและรูปแบบในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาตนเอง การจัดการศึกษาในลักษณะนี้เกิดขึ้นจากศักยภาพของชุมชน เพื่อพัฒนาชุมชนให้เต็มศักยภาพ อันนำไปสู่การแก้ปัญหาและลดข้อจำกัดภายในชุมชน การศึกษาที่ชุมชนจัดขึ้นนี้มุ่งให้เกิดการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและตอบสนองความต้องการของสมาชิก หรือคนที่อยู่ในบริบททางวัฒนธรรม สังคมเดียวกัน โดยยึดหลักการให้ผู้เรียนได้เรียนในสิ่งที่มีความรู้ การเรียนรู้จึงไม่ถูกจำกัดด้วยเวลา สถานที่ เพศ วัย และเป็นการเปิดโอกาสให้คนได้เรียนรู้ตามอัธยาศัยอย่างแท้จริง ในที่นี้จะเรียกรูปแบบการศึกษานี้ชื่อหนึ่งว่า การศึกษาในวิถีชุมชน

2. บทบาทและรูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของโรงเรียน บทบาทของชุมชนในด้านนี้เกิดจากกระแสการศึกษาของรัฐหรือจากภายนอกเป็นสำคัญ ภายใต้แนวคิดหรือเหตุผลและความจำเป็นในแต่ละยุคแต่ละสมัย ในช่วงที่ประเทศกำลังเร่งรัดพัฒนา เศรษฐกิจและยกระดับมาตรฐานการครองชีพของคนทั้งมวล การศึกษาได้ถูกให้ความสำคัญในฐานะเป็นเครื่องมือที่นำไปสู่การบรรลุเป้าหมายดังกล่าว สถานศึกษาจึงมีบทบาทนำในการสร้างกระบวนการที่เปิดโอกาสให้ชุมชน ได้เข้ามามีบทบาทในการจัดการศึกษากับโรงเรียน เริ่มตั้งแต่การร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมประเมินผล และร่วมรับผลประโยชน์

3. บทบาทของชุมชนและรูปแบบการเชื่อมประสานการศึกษาระหว่างโรงเรียนกับชุมชน การจัดการศึกษาในลักษณะนี้เป็นผลมาจากความพยายามของชุมชน ในการเชื่อมโยงและประสานศักยภาพหรือจุดแข็งของชุมชนและโรงเรียนเข้าด้วยกัน ซึ่งเกิดขึ้นได้เฉพาะชุมชนที่มีกระบวนการเรียนรู้ที่เข้มแข็ง มีองค์กรชุมชนเพื่อจัดการทรัพยากรการเรียนรู้ ร่วมกัน จนอาจถึงขั้นการเข้าร่วมเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับชุมชนอื่น สำหรับรูปแบบของการจัดการศึกษาที่ก่อให้เกิดการเชื่อมประสานระหว่างโรงเรียนกับชุมชน พอจะแบ่งออกได้เป็น 2 รูปแบบคือ

- 1) การเชื่อมประสานจากชุมชนเข้าสู่โรงเรียน เกิดขึ้นจากการขยายผลการเรียนรู้เรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหลายเรื่องของชุมชนเข้าสู่การเรียนรู้ของเด็กในโรงเรียน
- 2) การเชื่อมประสานจากโรงเรียนสู่ชุมชน เกิดจากการขยายผลการเรียนรู้ที่โรงเรียนได้จัดให้แก่ักเรียนออกไปสู่ชาวบ้านในชุมชน

ศิริกาญจน์ โกสุมภ์ (2542 : 175-178) ได้ศึกษาพบเงื่อนไขที่เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการศึกษา ได้แก่

1. เงื่อนไขเกี่ยวกับชุมชน ประกอบด้วยคนในชุมชนขาดความรู้เรื่องการค้าเนินงานของโรงเรียนโดยเฉพาะในเรื่องการเรียน การสอน และความไม่สนใจของคนในชุมชนเรื่องการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน
2. เงื่อนไขเกี่ยวกับโรงเรียน โรงเรียนไม่สามารถให้ความสนใจหรือให้ความสำคัญแก่ชุมชนอย่างทั่วถึง แม้ว่าพยายามปรับปรุงการทำงานหรือพยายามเข้าถึงชุมชนแล้ว
3. เงื่อนไขเกี่ยวกับระบบราชการ ประกอบด้วย การกำหนดเนื้อหาสาระของหลักสูตรส่วนกลาง และการทำงานตามระบบราชการ

สรุป จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการจัดการศึกษา มีขั้นตอนที่สำคัญดังนี้

1. การร่วมกันในการศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการของท้องถิ่นในด้านการศึกษา
2. การร่วมกันในการวางแผนและกำหนดจุดมุ่งหมายในการดำเนินการจัดการศึกษา เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่น
3. การร่วมกันดำเนินการจัดการศึกษา
4. การร่วมกันประเมินผลการจัดการศึกษา
5. การร่วมกันรับผลประโยชน์และปรับปรุงการจัดการศึกษาในท้องถิ่น

2. สาระสำคัญของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ในส่วนที่เกี่ยวกับชุมชนและสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติกำหนดให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาและการบริหารในรูปแบบกรรมการทุกระดับไว้ดังนี้

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา ถูกกำหนดไว้หลายมาตราดังต่อไปนี้
 มาตรา 8 การจัดการศึกษาให้ยึดหลักการ ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา
 มาตรา 9 การจัดระบบโครงสร้างและกระบวนการจัดการศึกษา ให้ยึดหลักการกระจายอำนาจไปสู่เขตพื้นที่การศึกษา สถานศึกษาและการมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการและสถาบันทางสังคม

มาตรา 12 นอกเหนือจากรัฐ เอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ให้บุคคล ครอบครัว องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันทางสังคมอื่นมีสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานทั้งนี้ให้เป็นไปตามที่กำหนดใน กฎกระทรวง

มาตรา 18 การจัดการศึกษาปฐมวัยและการศึกษาขั้นพื้นฐาน ให้จัดในสถานศึกษา เหล่านี้

1. โรงเรียน ได้แก่ โรงเรียนของรัฐ โรงเรียนเอกชน และโรงเรียนที่สังกัด สถาบันพุทธศาสนาหรือศาสนาอื่น

2. ศูนย์การเรียน ได้แก่ สถานที่เรียนที่หน่วยงานจัดการศึกษานอกโรงเรียน บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรเอกชน องค์กร วิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ โรงพยาบาล สถาบันทางการแพทย์ สถานสงเคราะห์ และสถาบันสังคมอื่นเป็นผู้จัด

มาตรา 24 การจัดกระบวนการเรียนรู้ ให้สถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ดำเนินการจัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ตลอดเวลาทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดา มารดา ผู้ปกครองและบุคคลในชุมชนทุกฝ่ายเพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ

มาตรา 29 ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันทางสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายใน ชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรมมีการแสวงหาความรู้ข้อมูลข่าวสารและรู้จักเลือกสรร ภูมิปัญญาและวิทยาการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความ ต้องการ รวมทั้งหาวิธีการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์พัฒนาระหว่างชุมชน

มาตรา 57 ให้หน่วยงานทางการศึกษาระดับกรม วิทยาลัยการศึกษาในชุมชนให้มีส่วนร่วม ในการจัดการศึกษาโดยนำประสบการณ์ ความรอบรู้ ความชำนาญ และภูมิปัญญาท้องถิ่นของ บุคคลดังกล่าวมาใช้ประโยชน์และยกย่องเชิดชูผู้ที่ส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการศึกษา

มาตรา 58 (2) ให้บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการและสถาบันสังคมอื่นระดับกรม วิทยาลัยการศึกษา โดยเป็นผู้จัดและมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา บริจาคทรัพย์สินและทรัพยากร อื่นให้แก่สถานศึกษา และมีส่วนร่วมรับภาระค่าใช้จ่ายทางการศึกษาตามความเหมาะสมและ ความจำเป็น

จะเห็นได้ว่าพระราชบัญญัติการศึกษาฉบับนี้ได้ให้ความสำคัญกับชุมชนและองค์กรเอกชนต่าง ๆ อย่างมาก ในเรื่องของการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ระบุไว้ชัดเจนใน มาตรา 8 มาตรา 9 มาตรา 29 มาตรา 57 มาตรา 58 แต่สภาพความเป็นจริงในปัจจุบันความต้องการของบุคลากรในสถานศึกษาเองอยากให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอย่างแท้จริง มากน้อยเพียงใด ซึ่งจะมีผลต่อการวางแผนงาน ดำเนินการบริหารงานในโรงเรียนเป็นอย่างมาก

3. การบริหารงานในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

ประเทศไทยต้องเผชิญกับกระแสโลกที่มีการแข่งขันกันอย่างเข้มแข็งรุนแรง โดยสิ่งสำคัญที่จะก่อให้เกิดความได้เปรียบในการแข่งขันคือ ความรู้ที่เกิดจากสติปัญญาและความสามารถของคน โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้และการศึกษา ด้วยเหตุนี้การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคน จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดพลังอำนาจของชาติในการพัฒนาประเทศ เพื่อให้สามารถยืนหยัดอยู่ได้ในสังคมโลก โดยจะต้องเป็นการจัดการศึกษาที่มีคุณภาพสำหรับทุกคน โดยใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาเพื่อทำให้การศึกษาเป็นของประชาชน โดยประชาชนและเพื่อประชาชนอย่างแท้จริง

วิสัยทัศน์การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา วิถีความคิดการกระจายอำนาจทางการศึกษาของนักการศึกษาไทย และหลักการบริหารแบบมีส่วนร่วมสู่ความเป็นเลิศมี ดังต่อไปนี้

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2539 : 47-49) ได้กล่าวถึงการปฏิรูปการศึกษาว่า มีการวางแผน ปรัชญา วิสัยทัศน์ของการศึกษาไทยในอนาคตไว้ว่า “ชีวิตมีความสุข คือ ชีวิตที่มีการเรียนรู้” เป็นสังคมแห่งปัญญาและการเรียนรู้เป็นการศึกษาที่มุ่งพัฒนาตัวบุคคล ครอบคลุม และการผนึกกำลังกันเป็นชุมชนส่งเสริมให้บุคคลมีความเข้าใจ และทักษะเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ เพื่อศึกษาและพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต สามารถปรับตัวให้ทันกระแสโลก รวมทั้งส่งเสริมให้ชุมชนสามารถผนึกกำลังเพื่อเปลี่ยนแปลงสภาพปัญหาไปสู่สภาพที่พึงประสงค์ เป็นผู้ “สร้าง” มากกว่า “เสพ” โดยมีการวางข้อเสนอแนวคิดหลักเพื่อวางรากฐานในการเปลี่ยนแปลงไว้ 4 หมวดด้วยกัน ได้แก่

หมวดที่ 1 การปฏิรูปการศึกษาและการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพของคน

หมวดที่ 2 การเพิ่มขีดความสามารถของประเทศในการสร้างความก้าวหน้าและความ มั่นคงของเศรษฐกิจและสังคมไทย

หมวดที่ 3 การเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชนและการรวมพลังเพื่อการเรียนรู้

หมวดที่ 4 การปฏิรูประบบการบริหารและการจัดการศึกษา

วิจิตร ศรีสะอ้าน (2539 : 131-133) ได้กล่าวถึงหลักการจัดการศึกษา ดังนี้

1. การศึกษาจะต้องเป็นการศึกษาตลอดชีวิต หมายความว่าคนตั้งแต่เกิดจนตาย จะต้องการปัจจัยทางการศึกษา เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต และการไม่ได้เอาการศึกษาไปผูกไว้กับความคิดเดิม มองการศึกษาเป็นปัจจัยที่ 5 ของการดำเนินชีวิต

2. การศึกษาเป็นการศึกษาสำหรับทุกคนเมื่อเป็นประชาธิปไตยมากขึ้นและการเรียกร้องทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ต้องการให้คนมีคุณภาพสูง คนจะมองโอกาสทางการศึกษาว่า เป็นส่วนหนึ่งของสิทธิมนุษยชน และเมื่อมองเป็นส่วนหนึ่งก็จะเรียกร้องต้องการโอกาสและความเสมอภาคอย่างที่เคยเรียกร้องกัน และในที่สุดการศึกษาภาคบังคับก็ไม่ต้องมี เพราะเมื่อทุกคนต้องการแล้วจะไปบังคับทำไม เป็นเรื่องที่จะต้องเกิดขึ้นและต้องทำให้ได้

3. การศึกษาเพื่อพัฒนาค่านิยม คือ ทั้งในส่วนที่เป็นสากลและในส่วนที่เป็นค่านิยมของไทยที่จะต้องดำรงรักษาไว้ ในขณะที่เราต้องไปสู่โลกกว้างทำอะไรจึงจะดำรงชีวิตไทย โดยรักษาเอกลักษณ์ไทยปรับเปลี่ยนประสานให้ทั้งสองเรื่องไม่ขัดกัน สามารถจะอยู่ร่วมกันได้ อย่างที่เรามีประสบการณ์ที่ดีแล้ว

อภิชัย พันธเสน (2539 : 124) ได้กล่าวถึงบทบาทของโรงเรียน เพื่อเพิ่มผลิตภาพของชุมชนเพื่อตั้งรับและนำเสนอการเปลี่ยนแปลง ดังนี้

1. แนวตั้งรับตามกระแส ซึ่งเป็นความพยายามของรัฐบาล เพื่อตั้งรับตามกระแสระบบทุนนิยมและเทคโนโลยีที่ไหลเข้าสู่ชุมชนอย่างรวดเร็ว โดยการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเอง เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

2. แนวตั้งรับทางวัฒนธรรม โดยการสนับสนุนให้ชุมชนได้กลับมาสนใจศึกษาค้นคว้าหารากเหง้าทางวัฒนธรรมของตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งรากเหง้าทางวัฒนธรรมที่ทำให้ชุมชนรวมกันอยู่ได้ และเพื่อการอยู่รอดของชุมชนในระยะยาวอย่างมีประสิทธิภาพ

3. แนวทุนสู่ทุน รูปแบบที่เป็นรูปธรรมก็คือ การรวมกลุ่มสนับสนุนทุนในรูปแบบของสหกรณ์เพื่อการผลิต และการจำหน่ายตลอดทั้งการตั้งฉางข้าวของชุมชนเพื่อการค้า

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2542 : 1-3) ได้รายงานว่า กลยุทธ์การบริหารโรงเรียน อันเป็นแนวทางการนำโรงเรียนไปสู่การเป็นโรงเรียนในอุดมคติ โดยเปิดโอกาสให้ องค์กรท้องถิ่นและชุมชนมีส่วนร่วมจัดการศึกษา โรงเรียนจะพัฒนาได้ดี เกิดผลต่อการพัฒนานักเรียนได้อย่างแท้จริง ถ้าทุกฝ่ายทุกคนในชุมชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ

โรงเรียน รักโรงเรียน เข้ามาร่วมคิดร่วมทำ ร่วมจัดการศึกษา และพัฒนาโรงเรียน รวมทั้งสนับสนุนทรัพยากร ทั้งบุคคลและงบประมาณ

ประพัฒน์พงศ์ เสนาฤทธิ์ (2547 : 30) กระทบเชื่อว่าทุกคนยอมรับว่า เด็กและเยาวชนของชาติเรามีปัญหาด้านความประพฤติ สุขภาพ และพลานามัย ตลอดจนคุณธรรมจริยธรรม อยู่ไม่น้อยเช่นเดียวกัน มีการพูดว่าเด็กไทยสมัยนี้ ทุกข์ง่าย สุขยาก หนักไม่เอา เบาไม่สู้ และมีพฤติกรรมเบี่ยงเบนในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะการใช้สารเสพติด ทะเลาะวิวาท เที่ยวเตร่ มั่วสุมทางเพศ เล่นการพนัน และอีกหลากหลายปัญหาจนกระทั่งได้มีการจัดระเบียบสังคมกันใหม่ ปัจจุบันนี้เป้าหมายหลักของการปฏิรูปการศึกษาที่ทุกฝ่ายกำลังเร่งรัดอยู่ในขณะนี้คือการยกระดับและการพัฒนาคุณภาพของประชากร ทั้งในด้านความรู้และความดี หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานซึ่งถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของการปฏิรูปการศึกษา ก็ได้อาศัยกรอบแนวคิดดังกล่าวมาโดยตลอด หากเราสามารถผลักดันให้มีการนำหลักสูตรนี้ไปใช้อย่างถูกต้องจริงจังแล้ว เชื่อว่าปัญหาและข้อห่วงใยต่าง ๆ ที่เรากำลังเผชิญอยู่ในปัจจุบันจะเบาบางลง

จากการบรรยายพิเศษขององคมนตรีนายแพทย์เกษม วัฒนชัย ประธานพิธีเปิดการประชุมสัมมนาสมาคมผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาแห่งประเทศไทย เมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2548 ที่โรงแรมเชียงใหม่ภูคำ ว่า การศึกษาขั้นพื้นฐานมีเป้าหมายเพื่อเตรียมพลเมืองของประเทศคือ ทำงานได้ อยู่กับคนอื่นได้ ไม่เบียดเบียนกัน ตัดสินปัญหาด้วยสันติวิธี

อย่างไรก็ตามประสบการณ์ที่ผู้วิจัยได้บริหารงานจัดการศึกษาในระดับมัธยมศึกษา มามากกว่า 20 ปี ผู้วิจัยพบว่ามามีปัญหามากที่สุดคือพฤติกรรมนักเรียนที่เปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ ตามยุคโลกาภิวัตน์ ออกนอกกฎวิถีสังคมไทย วิถีวัฒนธรรมไทย วิถีชาวบ้านมากขึ้นจนน่าเป็นห่วง มีชีวิตอยู่อย่างไม่มีความสุข เช่น พฤติกรรมสูสาว พฤติกรรมการแต่งกาย พฤติกรรมทางวาจา พฤติกรรมลักขโมย พฤติกรรมไม่แสวงหาความรู้ พฤติกรรมขัดแย้ง พฤติกรรมการกิน เป็นต้น ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา ทั้งระดับสูง และระดับปฏิบัติต่างหาทางออกเพื่อที่จะแก้ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ ทางเลือกหนึ่งที่ทดลองใช้เมื่อปีการศึกษา 2546 คือการจัดการศึกษา โดยการนำเอาหลักธรรมทางพุทธศาสนาเข้ามาบริหารจัดการ ดำเนินงานตามแนววิถีชีวิตยึดหลักธรรมชาติของชาวไทยซึ่งส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มีวัฒนธรรมอันดีสืบทอดกันมา เรียกว่า การจัดการศึกษารูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ ดังธรรมกถาของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต. 2547 : 17) ว่าการปฏิรูปการศึกษาต้องเป็นตัวประสานประโยชน์ นี้ให้เป็นการหนุนซึ่งกันและกัน ซึ่งโรงเรียนวิถีพุทธมีหลักการอันชัดเจนที่จะนำไปสู่จุดหมายนี้ กล่าวคือ สิ่งแวดล้อมที่ดีข้อมหนุนให้สังคมอยู่ดี สังคมดีข้อมเป็นส่วนเกื้อหนุนให้มนุษย์แต่ละคนมีชีวิต

ที่ดี โดยมีโอกาสที่จะพัฒนาตัวได้ดียิ่งขึ้น มีความสุขอย่างมีอิสรภาพ พึ่งพาสิ่งเสพบริโภค น้อยลง เบียดเบียนสิ่งแวดล้อมน้อยลง รู้จักความสุขจากธรรมชาติให้มากขึ้น พร้อมกับการ เกื้อกูลกันมากขึ้น การทำให้เกิดการประสานระบบทั้ง 3 คือ ระบบชีวิต ระบบสังคม ระบบ สิ่งแวดล้อม เป็นจุดหมายที่สำคัญที่โรงเรียนวิถิพุทธมุ่งจะทำให้ได้

4. โรงเรียนวิถิพุทธ

4.1 ความเป็นมาและความหมายของโรงเรียนวิถิพุทธ

สืบเนื่องจากที่กระทรวงศึกษาธิการจัดการประชุมเรื่อง “หลักสูตรใหม่เด็กไทย พัฒนา” ณ สถาบันราชภัฏสวนดุสิต เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม 2545 ซึ่งมี ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พ.ต.ท. ดร. ทักษิณ ชินวัตร เป็นประธานที่ประชุม ได้เห็นชอบกับแนวคิดของ ศาสตราจารย์ ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช ที่เสนอให้มีโรงเรียนวิถิพุทธ กระทรวงศึกษาธิการจึงได้ส่งเสริมการจัดโรงเรียนวิถิพุทธขึ้นอันเป็นนวัตกรรมการจัดการศึกษา 1 ใน 5 รูปแบบสำคัญที่กระทรวง ศึกษาธิการ กำลังเร่งดำเนินการอยู่ โรงเรียนวิถิพุทธนี้กระทรวงศึกษาธิการปรารถนาให้เป็น จุดสำคัญของการนำคุณค่านามหาศาลของพระพุทธธรรมมาสู่สังคมไทยโดยผ่านการจัดสภาพและ การเรียนรู้ โรงเรียนที่สมัครร่วมโครงการ ได้สมัครร่วมดำเนินการด้วยจิตใจที่พร้อมนำหลักธรรม มาปฏิบัติเพื่อให้สมกับประเทศไทยที่มีพุทธศาสนิกชนถึง 95 % (สิริกร มณีรินทร์. 2547 : คำนำ)

นิวัตร นาคะเวช (2547 : 2) กล่าวรายงานในการประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง ยุทธศาสตร์การพัฒนาโรงเรียนวิถิพุทธ ว่า ในปีการศึกษา 2547 นี้มีสถานศึกษาสังกัดสำนักงาน การศึกษาขั้นพื้นฐาน สมัครเข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถิพุทธเป็นจำนวนกว่า 11,100 สถานศึกษา แสดงให้เห็นว่า ผู้บริหารสถานศึกษา คณะกรรมการสถานศึกษา ผู้ปกครองนักเรียน ชุมชน ได้ตระหนักและเห็นความสำคัญในเรื่องนี้มาก จึงได้เลือกการจัดการศึกษารูปแบบโรงเรียนวิถิพุทธ เป็นทางเลือกอีกทางหนึ่ง

ความหมาย

โรงเรียนวิถิพุทธ ความหมาย ตามแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธ กระทรวงศึกษาธิการ (2547 : 3) คือ โรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่นำหลักธรรม พระพุทธศาสนา มาใช้ หรือประยุกต์ใช้ในการบริหาร และการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบ การพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ

ลักษณะ

ลักษณะโรงเรียนวิถีพุทธ เน้นการจัดสภาพทุก ๆ ด้าน เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการ โดยส่งเสริมให้เกิดความเจริญงอกงามตามลักษณะแห่ง ปัญญาวัชรธรรม 4 ประการ คือ

1. สัมปยุตตสังเสวะ หมายถึง การอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ มีครู อาจารย์ดี มีข้อมูล มีสื่อที่ดี
2. สัทธัมมัสสวนะ หมายถึง เอาใจใส่ศึกษาโดยมีหลักสูตรการเรียนการสอนที่ดี
3. โยนิโสมนสิการ หมายถึง มีกระบวนการคิดวิเคราะห์พิจารณาเหตุผลที่ดีและถูกวิธี
4. ธัมมานุวัตรปฏิบัติ หมายถึง ความสามารถนำความรู้ไปใช้ในชีวิต ได้ถูกต้องเหมาะสม

จุดเน้น

จุดเน้น โรงเรียนวิถีพุทธดำเนินการพัฒนาผู้เรียนโดยใช้หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิปัญญา อย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านการพัฒนา “การกิน อยู่ คู่ ฟัง เป็น” คือ มีปัญญารู้เข้าใจในคุณค่าแท้ ใช้กระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงปัญญา และมีวัฒนธรรมเมตตา เป็นฐานการดำเนินชีวิตโดยมีผู้บริหารและคณะครูเป็นกัลยาณมิตรการพัฒนา

สภาพ

สภาพของโรงเรียนวิถีพุทธ ย่อมมีส่วนแตกต่างไปจากโรงเรียนปกติโดยทั่วไป บริบทภายในสถานศึกษาทุกด้านจะต้องจัดเพื่อสนับสนุนหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นลักษณะธรรมชาติ นักเรียนได้สัมผัสความเป็นจริงตามธรรมดาธรรมชาติ สนับสนุนวิถีชีวิตแบบชาวพุทธ ส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้ให้บูรณาการ ไตรสิกขาไปพร้อม ๆ กัน พัฒนาผู้เรียน ส่งเสริมการพัฒนาชีวิตให้สามารถ กิน อยู่ คู่ ฟัง เป็น เพราะการศึกษาเริ่มต้นที่กินเป็น คู่เป็น ฟังเป็น อยู่เป็น เน้น วัฒนธรรมแสวงปัญญาให้นักเรียนมี โยนิโสมนสิการ

หลักการ

โรงเรียนวิถีพุทธกับชุมชนซึ่งประกอบด้วยบ้าน วัด และสถาบันอื่น ๆ ในชุมชน มีความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน เกื้อกูลร่วมมือกันและกันในการพัฒนานักเรียน และพัฒนาชุมชนสังคมในวิถีพุทธธรรมเพื่อประโยชน์สุขร่วมกัน

หลักคิด

โรงเรียนวิถีพุทธเพื่อพัฒนาคนมีผลการพัฒนานักเรียนเป็นที่ยอมรับและศรัทธาของชุมชน เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาสถานศึกษา จัดระดมสรรพกำลังลักษณะต่าง ๆ อย่างหลากหลายในการพัฒนางานทุกด้านของสถานศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนานักเรียน

โรงเรียนวิถีพุทธ บริการวิชาการ อาคารสถานที่ ร่วมมือสนับสนุนกับชุมชนในการพัฒนาภูมิธรรม ภูมิปัญญา คุณธรรมจริยธรรมและกิจกรรมสัมาอาชีวะต่าง ๆ แก่ชุมชน สังคม ด้วยเมตตาธรรมและด้วยความเป็นกัลยาณมิตร เพื่อให้เกิดความเจริญอกงามและสันติสุข

หลักทำ

สถานศึกษาอาจพิจารณากำหนดและดำเนินงานตามวิสัยทัศน์และแผนปฏิบัติการของสถานศึกษา ซึ่งบ่งชี้ถึงความเป็นวิถีพุทธอย่างเข้มแข็งและต่อเนื่อง จนบังเกิดผลที่ชัดเจนทั้งในด้านการบริหารจัดการด้านลักษณะทางกายภาพ ด้านบุคลิกภาพและคุณธรรมของครู อาจารย์ นักเรียนและบุคลากรของโรงเรียนจนเป็นภาพที่เห็นได้ชัดเจน เช่น ผู้บริหารมีคุณธรรม มีการบริหารจัดการ โดยใช้หลักเมตตาธรรม ครูมีความเป็นกัลยาณมิตร นักเรียนมีกิริยาวาจาสุภาพ มีน้ำใจ มีคุณธรรม เป็นลักษณะเด่นที่บุคคลทั่วไปเห็นได้ชัดเจน พร้อมกันนั้นโรงเรียนวิถีพุทธมีลักษณะเปิดกว้างสู่ชุมชนและสังคม พร้อมทั้งจะรับฟังความคิดเห็นเพื่อการปรับปรุงพัฒนาอยู่เสมอ และพร้อมที่จะให้ความร่วมมือในการพัฒนาชุมชนสังคม ด้วยความเกื้อกูลกันและกันอย่างต่อเนื่อง

กิจกรรมเสนอแนะเกื้อกูลสัมพันธ์

1. สถานศึกษา บ้าน วัด ชุมชน ดำเนินกิจกรรมร่วมกันในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา และวันตามประเพณี เช่น กิจกรรมหล่อเทียนพรรษา การทอดกฐินทอดผ้าป่า กิจกรรมวันพ่อวันแม่ ฯลฯ
2. สถานศึกษานำสถานศึกษาร่วมกิจกรรมของวัดและชุมชน เช่น กิจกรรมทำความสะอาดวัด ซึ่งอาจจัดในชั่วโมงกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน หรือกิจกรรมช่วยเหลือสังคมอื่น ๆ เช่น นำอาหารไปเลี้ยงคนชราที่บ้านพักคนชรา หรือ บ้านเด็กกำพร้า ฯลฯ
3. สถานศึกษาต้องเป็นของชุมชนโดยเปิดต้อนรับผู้ปกครองและชุมชนตลอดเวลา (Open House) เพื่อให้ผู้ปกครองได้มีโอกาสเสนอข้อคิดเห็น และมีส่วนร่วมในการกิจต่าง ๆ เช่น ดูแลความสะอาดของโรงอาหาร ดำเนินการเชิญผู้ทรงภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาช่วยสถานศึกษาในการจัดการเรียนรู้ เป็นต้น

4. เปิดห้องสมุดเพื่อให้ชุมชนใช้บริการได้ในวันหยุด รวมทั้งสนามกีฬา หอประชุม

5. เป็นศูนย์กลางของชุมชนในด้านวิชาการ วิชาชีพ เช่น จัดอบรมให้ความรู้แก่ ผู้ปกครองในเรื่องอาชีพพิเศษต่าง ๆ จัดร้านค้าของสถานศึกษาเพื่อให้ผู้ปกครอง นำผลิตผลทางการเกษตร ผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ มาขาย โดยนักเรียนเป็นผู้ดูแลกิจการ

6. ร่วมกับวัดในชุมชนจัดการเรียนธรรมศึกษา กิจกรรมทางด้านศาสนาต่าง ๆ เช่น นิมนต์พระสงฆ์มาแสดงธรรมเทศนา เชิญวิทยากรมาให้ความรู้แก่เยาวชนในเรื่องต่าง ๆ ในวันหยุด จัดทัศนศึกษาทางธรรม เป็นต้น

7. จัดกิจกรรมเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสถานศึกษา บ้าน วัด ชุมชน เช่น จัดการแข่งขันกีฬา จัดกิจกรรมปัจฉิมนิเทศ โดยเชิญผู้ปกครองมาร่วมนำอาหารมารับประทานร่วมกัน จัดค่ายครอบครัว

8. เสริมความเข้มแข็งของระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน เช่น การเยี่ยมบ้านนักเรียน ช่วยเหลือนักเรียนแก้ไขปัญหาคอครบถ้วน ฯลฯ

9. ประชาสัมพันธ์ผลงานของโรงเรียนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น จัดทำหนังสือพิมพ์หรือวารสารของสถานศึกษา เผยแพร่แก่ผู้ปกครอง ศิษย์เก่า ชุมชน ฯลฯ

10. ยกย่องเชิดชูเกียรติของผู้กระทำความดีทั้งครู อาจารย์ นักเรียน บุคลากรของสถานศึกษาและบุคคลในชุมชนเพื่อให้เป็นตัวอย่างแก่บุคคลทั่วไปเพื่อให้วิถีพุทธเป็นวิถีชีวิตของคนทั้งชุมชน

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) (2547 : 18) กล่าวว่า เด็กมีโยนิโสมนสิการดีจริง ๆ หรือในสังคม หรือโดยเฉพาะที่ล้อมวลชนนั่นเอง มีกัลยาณมิตรที่สามารถจริง ๆ กำกับอยู่ หรือพื้นฐานด้านแนวความคิดปรุงแต่งที่เป็นกุศลซึ่งได้สั่งสม อบรมกันไว้โดยครอบครัวหรือวัฒนธรรมมีมากและ เข้มแข็งจริง ๆ แม้ว่าสิ่งที่แพร่หรือปล่อยให้เด็กพบเห็นจะล่อเร้าช่วยมาก ก็ยากที่จะเป็นปัญหาและยังอาจหวังว่าเด็กจะได้รับผลดี แต่ถ้าพื้นฐานความโน้มเอียงทางความคิด กุศลก็ไม่เคยฝีกกันไว้ แล้วยังไม่จัดเตรียมให้มีกัลยาณมิตรไว้ด้วย การปล่อยนั้นก็มี ความหมาย เท่ากับเป็นการสร้างเสริมสนับสนุนปัญหา และเป็นการตั้งใจทำลายเด็กเสมือนใช้ยาพิษเบื่อเสียนั่นเอง

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (2547 : 83) กล่าวว่า หลักธรรมของพระพุทธศาสนาในโอวาทปาติโมกข์คือ มัตตัญญูตา จะกัตตสมิง คือเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร บริโภคแต่พอควร แต่พอควรนี้อยู่ตรงไหน ใช้อะไรตัดสิน ถ้าเป็นระบบ

ตะวันตกเขาใช้การวัดจำนวนแคลอรี ว่าจะต้องกินวันละไม่เกินเท่าไร ฟังดูเหมือนง่ายแต่ยาก เพราะจะต้องรู้ว่าอาหารแต่ละอย่างมีกี่แคลอรี ชาวพุทธมีวิธีง่ายกว่ามาก แต่ชาวพุทธกลับไม่รู้ และไม่เคยนำมาใช้เลย น่าเสียดายไหม

ความรู้จักประมาณในการบริโภคหรือพุงง่าย ๆ ว่ากินนั่นเอง เราแบ่งการกินออกเป็น สองอย่างคือ

1. กินด้วยความรู้ ด้วยความต้องการของร่างกาย รู้ว่าร่างกายต้องการอะไร และควรกินเท่าไร อย่างนี้คือการกินด้วยปัญญา กินอาหารที่มีประโยชน์ต่อร่างกาย ในปริมาณที่เหมาะสมกับความต้องการของร่างกาย

2. กินด้วยความอยาก ด้วยความเอร็ดอร่อย และความชอบใจ อย่างนี้คือการกินด้วยคัมहा กินอาหารตามใจอยาก ไม่คำนึงถึงคุณโทษ ไม่ว่าจะสุขหรือทุกข์ก็กินเอา กินเอาไว้ก่อน หรือกินอาหารแพง อาหารพิสดาร ดังนั้นแม้ว่าจะมีความเป็นอยู่ดี มีมาตรฐานการครองชีพสูง แต่ก็มีโรคต่าง ๆ เพราะกินเกินความต้องการของร่างกาย ดำเนินชีวิตผิดธรรมชาติ ลองพิจารณาก่อนกินและหลังกินบางที่อาจช่วยได้บ้างไม่มากก็น้อย นี่เป็นวิถีทางธรรมชาติที่ดีที่สุด ชีวิตที่ดีนั้นคือ ชีวิตที่ดำเนินอยู่ตามธรรมชาติ อยู่ในวิถีที่บริสุทธิ์และสะอาด

4.2 หลักการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ

สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา สำนักคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ ได้เสนอแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธไว้ 6 ขั้นตอน (กระทรวงศึกษาธิการ. 2547 : 27) ดังต่อไปนี้ คือ

1. ขั้นเตรียมการ
2. ขั้นดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ
3. ขั้นดำเนินการพัฒนาตามระบบ ไตรสิกขา
4. ขั้นสนับสนุนใกล้ชิด
5. ขั้นปรับปรุงพัฒนาต่อเนื่อง
6. ขั้นประเมินผลและเผยแพร่ผลงาน

แสดงรายละเอียดได้ดังแผนภาพที่ 6

แนวทางการดำเนินงานในแต่ละขั้นตอนการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ โดยสังเขป มีดังนี้

1. การเตรียมการ เป็นขั้นตอนความพยายามที่จะเตรียมสิ่งที่จะทำให้การดำเนินการพัฒนาเป็นไปได้โดยสะดวก ซึ่งมีประเด็นสำคัญที่ต้องคำนึงถึงในการเตรียมการ เช่น

1) การหาที่ปรึกษา แหล่งศึกษาและเอกสารข้อมูลต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ปรึกษาที่เป็นกัลยาณมิตรในการพัฒนาวิถีพุทธนี้ซึ่งอาจจะเป็นพระภิกษุหรือคฤหัสถ์ ที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิ เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ มีศรัทธาและความรู้ชัดในพุทธธรรม ถ้าเป็นคฤหัสถ์ควรเป็นแบบอย่างในสังคมได้ เช่น เป็นผู้ไม่ข้องแวะในอบายมุข เป็นผู้ทรงศีล ปฏิบัติธรรม เป็นต้น ที่ปรึกษาจะมีความจำเป็นมากโดยเฉพาะในระยะเริ่มของการพัฒนา

2) การเตรียมบุคลากร คณะกรรมการสถานศึกษานักเรียนผู้ปกครอง และชุมชนให้มีความตระหนักในคุณประโยชน์ที่จะเกิดขึ้น ให้เกิดศรัทธาและฉันทะในการร่วมกันพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธด้วยปัญญาเข้าใจทิศทาง จากศรัทธาและฉันทะการพัฒนาความร่วมมือความสำเร็จในการพัฒนาคาดหมายได้ว่าจะเกิดขึ้นได้ไม่ยาก สำหรับวิธีการเตรียมผู้เกี่ยวข้องนี้สามารถดำเนินการได้หลากหลายตั้งแต่วิธีทั่วไป เช่น การประชุมชี้แจง การสัมมนา จนถึง การประชาสัมพันธ์ที่หลากหลาย การร่วมกันศึกษาคูงาน เป็นต้น

3) กำหนดเป้าหมาย จุดเน้นหรือวิสัยทัศน์ และแผนงานที่ชัดเจนทั้งระยะยาวในธรรมนูญสถานศึกษาและแผนปฏิบัติการรายปีก็ตามที่เกี่ยวข้องเห็นพ้องกัน จะเป็นหลักประกันความชัดเจนในการดำเนินการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธได้อย่างดี อันเป็นส่วนสำคัญของการเตรียมการที่ดี

2. ดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ เป็นการดำเนินการจัดปัจจัยต่าง ๆ ของการพัฒนาผู้เรียน ซึ่งประกอบไปด้วยสภาพทั้งกายภาพและองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง อันจะนำสู่การเป็นปัจจัยในการพัฒนาผู้เรียนตามหลักปัญญาวัตรธรรม 4 ประการ คือ

1) การอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ มีข้อมูล มีสื่อที่ดี (สัปปริสสังเสวะ)

2) การใส่ใจศึกษาเล่าเรียน โดยมีฐานของหลักสูตรการเรียนการสอนที่ดี (สัทธัมมัสสวนะ)

3) การมีกระบวนการคิดที่ดี คิดถูกวิธี โดยมีสภาพและบรรยากาศที่ส่งเสริม (โยนิโสมนสิการ)

4) ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม หรือนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้เหมาะสม (ธัมมานุষ্ঠมปฏิบัติ)

สภาพและองค์ประกอบที่สำคัญที่จำเป็นต้องจัดส่งเสริมให้เกิดวิฤทธิพิทุท มีตัวอย่างเช่น

- หลักสูตรสถานศึกษา หน่วยการเรียนรู้และแผนการจัดการเรียนรู้ ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการเรียนการสอนที่โรงเรียนวิฤทธิพิทุทควรคำนึงถึงอย่างยิ่ง แนวคิดหนึ่งของการจัดก็คือ การบูรณาการหลักธรรมทั้งที่เป็นความรู้(K) ศรัทธา ค่านิยม คุณธรรม (A) และการฝึกปฏิบัติหลักธรรม(P) ในการเรียนการสอน โดยอาจกำหนดในระดับจุดเน้น หลักสูตรสถานศึกษาที่แทรกในทุกองค์ประกอบหลักสูตรสถานศึกษา หรือกำหนดในระดับ หน่วยการเรียนรู้ หรือแผนการจัดการเรียนรู้ที่ครูจะนำสู่การจัดการเรียนรู้ต่อไป

- การเตรียมกิจกรรมนักเรียน ที่โรงเรียนต้องคิดและกำหนดให้เหมาะสมกับผู้เรียนของตนมากที่สุด ซึ่งลักษณะกิจกรรมที่กำหนดมีหลากหลายทั้งที่เป็นกิจกรรมประจำวัน ประจำสัปดาห์หรือประจำโอกาสต่าง ๆ และกิจกรรมวิถีชีวิต ซึ่งถ้าโรงเรียนเลือกกำหนดและเตรียมการไว้ล่วงหน้า จะช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนอีกสะท้อนให้เห็นถึง คำกล่าวที่ว่า "การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกิน อยู่ ดู ฟังเป็น"

- การจัดสภาพกายภาพสถานศึกษา ที่หมายครอบคลุมถึงอาคาร สถานที่ ห้องเรียน แหล่งเรียนรู้สภาพแวดล้อม อาณาบริเวณของสถานศึกษา ซึ่งสถานศึกษา จำเป็นต้องคำนึงถึงการจัดให้เหมาะสมและมุ่งเน้นที่จะส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาไตรสิกขาให้มากที่สุด ทั้งที่ผ่านระบบการเรียนรู้ตามหลักสูตรสถานศึกษาและผ่านการเรียนรู้วิถีชีวิตจริง จาก "การกิน อยู่ ดู ฟังเป็น" ในชีวิตประจำวัน

- การจัดบรรยากาศปฏิสัมพันธ์ โดยผ่านการเตรียมการการมอบหมาย การรับผิดชอบของบุคลากรในการจัดกิจกรรมส่งเสริม หรือดูแลให้บรรยากาศปฏิสัมพันธ์ที่ดี เป็นกัลยาณมิตรเกิดขึ้นอย่างจริงจังต่อเนื่อง โดยจัดผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย อาทิ การกระตุ้น ทุกคนให้ทำตนเป็นตัวอย่างที่ดี การยกย่องผู้ทำดี การปลูกศรัทธาค่านิยมปฏิบัติชอบต่อผู้อื่น เป็นต้น

3. การดำเนินการพัฒนาตามระบบไตรสิกขา จุดเน้นการดำเนินการพัฒนา คือ นักเรียนของสถานศึกษาโดยเป็นการพัฒนาตามระบบไตรสิกขาที่เป็นลักษณะบูรณาการ ทั้งในกิจกรรมการเรียนการสอนตามหลักสูตรบูรณาการ ทั้งในกิจกรรมการเรียนการสอนตาม

หลักสูตรและกิจกรรมวิถีชีวิตต่าง ๆ ที่ส่งเสริม "การกิน อยู่ ดู ฟังให้เป็น" เป้าหมายการพัฒนา จัดให้มีความชัดเจนที่พัฒนาทั้งองค์รวมของชีวิต ที่จะนำสู่การพัฒนาชีวิตที่สมบูรณ์ในที่สุด

นอกจากการพัฒนาผู้เรียนอันเป็นภาระหลักแล้ว สถานศึกษาจำเป็นต้องไม่ ละเลยการพัฒนาบุคลากรของตนเองทั้งหมดด้วย เพราะบุคลากรโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ ครู และผู้บริหารจะเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาผู้เรียน ดังนั้นยิ่งบุคลากรได้รับการพัฒนาตาม ระบบใดสักขามากเท่าไร จะยิ่งส่งผลดีต่อการช่วยให้นักเรียนได้รับการพัฒนามากขึ้นเท่านั้น

การดำเนินการพัฒนาผู้เรียนและบุคลากรตามระบบใดสักขานี้จะดำเนินการ ได้ดีหากในขั้นเตรียมการ ขั้นดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ และขั้นดูแลสนับสนุน โกลัซิคดำเนินการ ได้อย่างดีเพราะต่างเป็นเหตุปัจจัยที่สำคัญในการดำเนินการพัฒนาผู้เรียน

4. การดูแลสนับสนุนโกลัซิค เป็นขั้นตอนสำคัญในการเป็นปัจจัยส่งเสริม ให้การดำเนินการพัฒนาเป็นไปอย่างราบรื่นมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ลักษณะของการดูแลสนับสนุน ที่เหมาะสมสมควรมีลักษณะของความเป็นกัลยาณมิตรที่ปรารถนาดีต่อกัน ปรารถนาดีต่อการ พัฒนาผู้เรียนหรือต่องาน กิจกรรมที่สำคัญของขั้นนี้คือ การนิเทศติดตามที่จะดูแลการดำเนินงาน ให้เป็นไปตามแผนที่กำหนดไว้ การให้คำปรึกษาและชี้แนะผู้ปฏิบัติการให้ความช่วยเหลือทาง วิชาการ ฯลฯ การสนับสนุนทั้งทรัพยากร ข้อมูลและเครื่องมือต่าง ๆ ในการช่วยดำเนินการให้ เป็นไปได้อย่างราบรื่น การรวบรวมข้อมูลและการประเมินผลระหว่างดำเนินการ อันจะเป็น ฐานของการปรับปรุงต่อเนื่องต่อไป หรือแม้เป็นข้อมูลในการพิจารณาจัดการดูแลสนับสนุน ได้อย่างเหมาะสม

5. การปรับปรุงและพัฒนาต่อเนื่อง เป็นขั้นตอนของระบบบริหารจัดการ ที่กำหนดเพื่อยืนยันว่าการพัฒนาที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยนำข้อมูลในขั้นตอนต้น ๆ มาพิจารณาแล้วกำหนดปรับปรุงหรือพัฒนางานที่กำลังดำเนินการอยู่ให้ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้องค์ธรรม ที่สนับสนุนการปรับปรุงและพัฒนางานให้เป็นไปอย่างชัดเจนต่อเนื่อง คือ การมีอิทธิบาท 4 (ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา) และอุปัญญาธรรม 2 (ความไม่สันโดษในกุศลธรรม และ ความไม่ระย่อในการพากเพียร) เป็นต้น

6. การประเมินผลและเผยแพร่ผลการดำเนินงาน เป็นขั้นตอนที่จะสะท้อน ให้ทราบถึงผลการดำเนินงานในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ อาจเป็น 1 ปี หรือ 3 ปี หรือเมื่อเสร็จสิ้น กิจกรรม เป็นต้น และในการประเมินจะเน้นข้อมูลที่เป็นเชิงประจักษ์เชื่อถือได้ให้ข้อมูลที่ชัดเจน ที่สามารถนำสู่การเผยแพร่ หรือรายงานผู้เกี่ยวข้องให้ทราบผลการดำเนินงานนั้น ๆ และนำ

เป็นข้อมูลในการวางแผนดำเนินการอื่น ๆ ต่อไป และในระบบประกันคุณภาพ ขั้นตอนนี้มีความสำคัญไม่น้อยต่อการเสนอให้ผู้เกี่ยวข้องยอมรับในการดำเนินการและบริหารจัดการ

4.3 การจัดการศึกษารูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ

การจัดการศึกษารูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธเริ่มต้นด้วยธรรม คือ ธรรมชาติ จัดให้สอดคล้อง และส่งเสริมให้นักเรียนเกิดความเจริญงอกงามตามลักษณะแห่ง ปัญญาวัตรธรรม 4 ประการ ดังที่กล่าวมาแล้ว ที่สำคัญได้แบ่งการจัดการศึกษารูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธไว้ 5 งาน (กระทรวงศึกษาธิการ. 2547 : 16) คือ

1. งานด้านกายภาพ
2. งานด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต
3. งานด้านการเรียนการสอน
4. งานด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์
5. งานด้านการบริหารจัดการ

4.3.1 งานด้านกายภาพ

สถานศึกษาจะจัดอาคารสถานที่ สภาพแวดล้อม ห้องเรียนและแหล่งเรียนรู้ที่ส่งเสริมการพัฒนาศีล สมาธิและปัญญา เช่น มีศาลาพระพุทธรูปเด่นเหมาะสมที่จะชวนให้ระลึกถึงพระรัตนตรัยอยู่เสมอมีมุมหรือห้องให้ศึกษาพุทธธรรม บริหารจิต เจริญภาวนาเหมาะสมหรือมากพอที่จะบริการผู้เรียน หรือการตกแต่งบริเวณให้เป็นธรรมชาติหรือใกล้ชิดธรรมชาติชวนให้มีใจสงบและ ส่งเสริมปัญญา เช่น ร่มรื่น มีป้ายนิเทศ ป้ายคุณธรรม คู่มือเสียงต่าง ๆ มิให้อีกทึก ถ้าเปิดเพลงกระจายเสียงก็พิถีพิถันเลือกเพลงที่ส่งเสริมสมาธิ ประเทืองปัญญา เป็นต้น

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตโต) (2547 : 37) กล่าวว่า ในด้านสิ่งแวดล้อมของโรงเรียน มีการยึดหลักเรื่องความสะอาด (ศีล) สงบ (สมาธิ) และแสงสว่าง (ปัญญา) คือ จัดสภาพภายในโรงเรียนให้สะอาดปราศจากสิ่งเสียดัด อบายมุข สิ่งมอมเมาทุกชนิด สงบ ร่มรื่น เรียบง่าย ใกล้ชิดธรรมชาติ ประดิษฐานพระพุทธรูปประจำโรงเรียน และประจำห้องเรียน สว่างทางปัญญาด้วยป้ายนิเทศและคติธรรมคำขวัญต่าง ๆ

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) (2547 : 10) กล่าวว่า ตามธรรมชาติของธรรมชาตินั้นชีวิตของเรามีอยู่ 3 ด้าน คือ

1. เรามีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม โดยการรับรู้ ดู ฟัง ฯลฯ ทางอินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นทวาร คือ ประตูฝ่ายเปิดรับ 6 และโดยการแสดงออกสื่อสารสัมพันธ์ทำการต่าง ๆ ทางกาย วาจา ใจ ที่เรียกว่ากรรม เป็นทวาร คือ ประตูฝ่ายเปิดออก 3 หมายความว่ามีความสัมพันธ์กับโลกภายนอกทางการรับรู้ และทางการกระทำ นี่คือแดนของจิตทั้งหมด รวมอยู่ในการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ถ้ามองอย่างนี้เราจะรู้เลยว่า คำว่า จิต ไม่ใช่แค่จิต 5 แต่หมายถึงการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทั้งทางกายภาพและทางสังคม ด้วย ตา หู ลิ้น จมูก กาย ใจ วาจา เป็นด้านที่ติดต่อกับข้างนอก

2. ที่นี้ตกลงไป พฤติกรรมความสัมพันธ์กับโลกภายนอกของเราก็เป็นอย่างไร ก็เกิดจากเจตจำนง มีความตั้งใจ แล้วเบื้องหลังของเจตจำนง หรือความตั้งใจนั้น ก็มีแรงจูงใจ และคุณสมบัติต่าง ๆ ในจิตใจ ทั้งฝ่ายดีและฝ่ายร้าย เช่น ความรัก ความโกรธ ความเชื่อ ฯลฯ เป็นตัวปรุงแต่งให้แสดงออกมาที่พฤติกรรม ตลอดจนการรับรู้ทางอินทรีย์ต่าง ๆ ส่วนนี้ก็เป็นแดนของจิตใจ

3. เหนือจากนั้นอีกแดนหนึ่งก็คือ มนุษย์จะสื่อสารมีพฤติกรรมสัมพันธ์กับโลกภายนอกได้มากน้อย ต้นเงิน หรือซบซอนเท่าไหนจะมีจิตใจที่อึดอัดโล่งโปร่งแคบกว้างเพียงใด จะมีความรู้สึกได้แค่ไหน จะมีสภาพจิตใจเป็นอย่างไร ก็อยู่ที่ความรู้ ถ้าเรารู้ว่าสิ่งนี้เป็นอันตรายต่อเรา จิตใจของเราจะมีปฏิกิริยาอย่างหนึ่ง ถ้ารู้ว่าสิ่งนี้เราจะจัดการอย่างไร เราก็จะมีความรู้สึกสบายโปร่งโล่งเป็นอิสระ แต่ถ้าเราไปเจออะไรแล้ว ไม่รู้ว่าจะทำอย่างไร ปัญญาไม่มี ความรู้ไม่มี เราจะอึดอัดเป็นทุกข์ ทันทึ ฉะนั้นความรู้จึงเป็นตัวการที่ทำให้สภาพจิตเปลี่ยนแปลงไป และเป็นตัวจำกัดและขยายขอบเขตของพฤติกรรม เราจะทำอะไรต่ออะไรได้แค่ไหน ก็อยู่ที่ความรู้แห่งปัญญา เป็นแดนที่สาม

4.3.2 งานด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต

สถานศึกษาจัดกิจกรรมวิถีชีวิตประจำวัน ประจำสัปดาห์หรือในโอกาสต่าง ๆ เป็นภาพรวมทั้งสถานศึกษาที่เป็นการปฏิบัติบูรณาการทั้ง ศิล สมาธิและปัญญา โดยเน้นการมีวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมของการกิน อยู่ ดู ฟัง ด้วยสติสัมปชัญญะ เพื่อเป็นไปตามคุณค่าแท้ของการดำเนินชีวิต

พระเทพโสภณ (ประยูร ธรรมจิตโต) (2547 : 32) กล่าวตอนหนึ่งว่า คำว่าวิถีก็คือ มรรคหรือแนวทาง วิถีพุทธจึงหมายถึงแนวทางดำเนินชีวิตแบบชาวพุทธ (Buddhist Way of Life) ซึ่งเป็นวัฒนธรรมแบบชาวพุทธ ถ้าจะถามว่าหลักธรรมอะไรเป็นเครื่องแสดงถึง

วิถีชีวิตแบบชาวพุทธ คำตอบก็คือมรรคมืองค์แปด เป็นวิถีชีวิตแบบชาวพุทธ มรรคมืองค์แปด
สรุปลงในไตรสิกขา ได้ดังนี้

1. สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ เป็นอริสัสติกขา (ศีล)
2. สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ เป็นอริจิตตสิกขา (สมาธิ)
3. สัมมาทิฎฐิ สัมมาสังกัปปะ เป็นอริปัญญาสิกขา (ปัญญา)

ดังนั้น วิถีพุทธจึงหมายถึงการดำเนินชีวิตตามหลักไตรสิกขา คือศีล สมาธิ
ปัญญา โรงเรียนวิถีพุทธจึงหมายถึงโรงเรียนที่จัดการศึกษาตามหลัก ไตรสิกขาเพื่อพัฒนาผู้เรียน
ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วย ภาวนา 4 คือ พัฒนาการทางกาย สังคม จิต และปัญญา
กระบวนการจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธ ต้องบูรณาการ ไตรสิกขาเข้ากับกลุ่มสาระและ
กิจกรรมต่าง ๆ ในหลักสูตร นั่นคือ มีศีล สมาธิ ปัญญา เป็นเหมือนเส้นด้ายที่ร้อยเรียงทุก
กลุ่มสาระและกิจกรรมเข้าด้วยกัน

ส่วนกิจกรรมเสริมมีตัวอย่างกิจกรรมดังต่อไปนี้

1. มีกิจกรรมสวดมนต์ไว้พระ ก่อนเข้าเรียนและก่อนเลิกเรียนประจำวัน
(เพื่อใกล้ชีวิตศาสนา)
2. มีกิจกรรมรับศีลหรือทบทวนศีลทุกวัน อาจจะเป็นบทกลอนหรือ
เพลง เช่นเดียวกับกิจกรรมแผ่เมตตา (เพื่อให้ตระหนักถึงการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข)
3. มีกิจกรรมทำสมาธิรูปแบบต่าง ๆ เช่น นั่งสมาธิ ท่องอาขยานเพื่อ
สมาธิ สวดมนต์สร้างสมาธิ หรือทำสมาธิเคลื่อนไหวอื่น ๆ เป็นประจำหรือก่อนเรียน (เพื่อ
พัฒนาสมาธิ)
4. มีกิจกรรมพิจารณาอาหารก่อนรับประทานอาหารกลางวัน (เพื่อให้
กินเป็น กินมีสติ มีปัญญารู้เข้าใจ)
5. มีกิจกรรมอาสาตาวินัยปฏิบัติวินัยหรือศีล(เพื่อให้ได้อยู่เป็น อยู่อย่าง
สงบสุข)
6. มีกิจกรรมประเมินผลการประเมินผลการปฏิบัติธรรม (ศีล สมาธิ
ปัญญา) ประจำวัน (เพื่อให้ได้อยู่เป็น)
7. มีการสวดมนต์ ฟังธรรมประจำสัปดาห์หรือในวันพระ (เพื่อพัฒนา
ศีล สมาธิ ปัญญา)
8. มีกิจกรรมบันทึกและยกย่องการปฏิบัติธรรม (เน้นย้ำและเสริมแรง
การทำความดี)

9. ทุกห้องเรียนมีการกำหนดข้อตกลงในการอยู่ร่วมกัน โดยเข้าใจเหตุผล และประโยชน์ที่มีต่อการอยู่ร่วมกัน(พัฒนาศีล/วินัย และปัญญา)

พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) (2547 : 52-53) กล่าวว่า สร้างความอดทนให้เกิดขึ้นในจิตใจ ความอดทนนี้มันลำบากในตอนแรกเพราะเป็นการฝึกฝนตนเอง เพื่อให้เกิดความอดทน แต่เมื่อทำไป ๆ ก็เคยชิน พอเคยชินแล้วมันก็เป็นนิสัยเราก็สบายใจ ไม่เกิดความทุกข์ความเดือดร้อน ต่อไปนี่เรื่องชีวิตมันต้องเป็นอย่างนี้ ต้องทนแดด ทนฝน ทนร้อน ทนหนาว ทนกับสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตของเรา เราก็จะมีความสุขความสบาย ไม่ วุ่นวายเดือดร้อนกับปัญหาต่าง ๆ ความอดทนเป็นพื้นฐานของคนมีระเบียบ จึงขอให้ท่านทั้งหลายฝึกฝนให้เป็นคนมีความอดทนไว้สักหน่อย เวลาเมื่อเรื่องอะไรก็อดได้ทนได้ เราก็สบายใจ ไม่ต้องทะเลาะเบาะแว้งกับใคร ๆ ไม่ต้องสร้างปัญหาความวุ่นวายให้เกิดขึ้นในวิถีชีวิตของเรา เพราะเราเป็นผู้มีความอดทนอยู่เป็นหลักฐานประจำจิตใจนี้ประการหนึ่ง เป็นเรื่องสำคัญที่พวกเราจะต้องฝึกฝนอบรมกัน ตั้งแต่เริ่มต้นของชีวิต ความอดทนทำให้ชนะสิ่งทั้งปวง พ่อแม่มีลูก มีหลานก็ควรอบรมลูกหลานให้มีน้ำอคน้ำทน กันเสียบ้าง อย่าปล่อยให้มันมากเกินไป อย่าตามใจเขามากเกินไป เช่นเรื่องอาหาร การกิน ก็ต้องให้กินเป็นเวลา อย่าให้กินพร่ำเพรื่อหัดให้เป็นเวลาตั้งแต่เป็นเด็ก เราหัดเด็กให้เป็นเวลาตั้งแต่ยังเป็นเด็กเป็นการฝึกความมีระเบียบให้เกิดขึ้นในชีวิต คนมีระเบียบนั้นคือ คนที่มีความอดทนเป็นพื้นฐาน ถ้าไม่มีความอดทนเป็นพื้นฐาน ความมีระเบียบของสิ่งทั้งหลายก็เกิดขึ้นไม่ได้ เราจึงต้องฝึก ต้องสอนเขา จึงใคร่ขอฝากข้อนี้ไว้กับญาติโยมพุทธบริษัททั้งหลายว่าต้องอยู่ด้วยความอดทน พระผู้มีพระภาคเจ้าสอนให้เรา มีความอดทนเป็นพื้นฐานชีวิตเพื่อชนะสิ่งชั่วร้ายทั้งหลายทั้งปวงได้

4.3.3 งานด้านการเรียนการสอน

สถานศึกษามีการจัดหลักสูตรสถานศึกษาหรือจัดการเรียนการสอนที่บูรณาการพุทธธรรมเพื่อพัฒนาผู้เรียน ผ่านกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างชัดเจน เพื่อเป็นการพัฒนาผู้เรียนด้วยหลักพุทธธรรมอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ

วัฒนาพร ระงับทุกข์ (2543 : 26) กล่าวไว้ ในวารสารนิเทศการศึกษาว่า ในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาตามแนวทางที่กำหนด สถานศึกษาต้องจัดให้มีข้อมูลสารสนเทศเกี่ยวกับสภาพปัญหา และความต้องการของชุมชน ท้องถิ่น และจัดให้มีการกำกับ ติดตาม ประเมินผล รวมทั้งมีการปรับปรุงสาระของหลักสูตรสถานศึกษาจัดทำทุกระยะ เส้นทางสายใหม่ของการศึกษาไทย โรงเรียนหมู่บ้านเด็ก ด. วังด้ง อ. เมือง จ. กาญจนบุรี เป็นตัวอย่างหนึ่ง

ของการดำเนินงานการศึกษาทางเลือกที่มีการศึกษาแบบธรรมชาติ เน้นการเรียนรู้พึ่งตนเอง โดยมีพื้นฐานของเสรีภาพ และลดการใช้อำนาจประยุกต์ ใช้แนวคิดการศึกษาที่ใช้โรงเรียน ชัมเมอร์ฮิลล์ผสมผสานกับแนวความคิดพื้นฐานพุทธศาสนา และแนวคิดเกษตรธรรมชาติ เด็ก ๆ ที่นี้จะเรียนรู้การได้รับเสรีภาพ ความเสมอภาค การปกครองตนเองซึ่งเป็นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันพร้อมทั้งฝึกอาชีพตามศักยภาพของเด็กควบคู่กันไป

รัฐจวน อินทรกำแหง (2547 : 42) กล่าวว่า ครูทำงานหนักแต่ถูกประเมิน อยู่ตลอดมาว่าสอนลูกศิษย์ให้เป็นเด็กเกเร เด็บโตขึ้นมาเป็นปัญหาของสังคม แต่หากว่าหลักสูตร ไม่เอื้ออำนวย ไม่ให้ เนื้อหา ไม่ให้เวลา ไม่ให้โอกาสแก่ครู ที่จะสอนสิ่งที่เรียกว่า “วิชา” เข้าไปในใจศิษย์ สังคมจะมาตำหนิครูฝ่ายเดียวก็ไม่ถูกต้อง ฉะนั้นสังคมมีหน้าที่ที่จะต้องช่วยกัน สนับสนุนในเรื่องของการจัดทำ หลักสูตร ให้มีเป้าหมายที่ถูกต้อง

ลักษณะของหลักสูตรควรเป็นดังนี้

1. หลักสูตรสถานศึกษามีการกำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ และ ผลการเรียนรู้ที่คาดหวังที่สะท้อนการพัฒนาไตรสิกขาไปพร้อม ๆ กัน หรือ
2. การจัดหน่วยการเรียนรู้ทุกชั้นให้มีการบูรณาการพุทธธรรมในการ เรียนรู้และปฏิบัติ หรือ
3. การจัดการเรียนรู้แต่ละครั้ง นำพุทธธรรมมาเป็นฐานในการคิดหรือ เป็นเกณฑ์ตรวจสอบการเรียนรู้การปฏิบัติ หรือเชื่อมโยงการเรียนรู้สู่หลักธรรมในการพัฒนา ตนและผู้อื่น
4. ประสานร่วมมือกับวัด/คณะสงฆ์ในการจัดการเรียนรู้ ทั้งสาระ พระพุทธศาสนาและกลุ่มสาระหรือกิจกรรมอื่น ๆ เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนใกล้ชิดกับพระพุทธ ศาสนาในบริบทต่าง ๆ

ทั้งนี้กระบวนการจัดการเรียนรู้ควรมีลักษณะ “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” โดยนักเรียนมีกระบวนการเรียนรู้การพัฒนาทั้งด้านกาย (กายภาวนา) ด้านความประพฤติ (ศีล ภาวนา) ด้านจิตใจ (จิตตภาวนา) และด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา) โดยมุ่งให้นักเรียนมีคุณลักษณะ “กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น” เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาตนและสังคมโดยไม่เบียดเบียนผู้ใด และเกื้อกูลในการพัฒนา วัฒนธรรมแสงปัญญา และวัฒนธรรมเมตตา เช่น “การกิน อยู่เป็น” เพื่อยังประโยชน์ในการดำรงชีวิตที่อยู่ได้เหมาะสมเป็นไปตามคุณค่าแท้ หรือ “การดู ฟังเป็น” เพื่อเน้นประโยชน์ในการเรียนรู้เพิ่มพูนปัญญา

พรพิไล เลิศวิชา (2544 : 92) กล่าวว่า ความเชื่อเกี่ยวข้องกับ การตัดสินใจ คุณค่า ความดี ความเหมาะสม ความควร อันเป็นบรรทัดฐานของการดำเนินชีวิตของบุคคลซึ่งเป็นทัศนคติหรือจริยธรรมนั้นเป็นสิ่งสะท้อนระบบเหตุผลของแต่ละคน ที่อธิบายว่าอะไรเป็นประโยชน์สำหรับมนุษย์ มนุษย์ในที่นี้มันมักจะโน้มเอียงเข้าข้างมนุษย์ที่เป็นตัวเองอยู่เสมอ ทั้งความรู้ ความเชื่อ ความคิดเห็น ทัศนคติ นั้นเป็นสิ่งที่ยกมมาจากกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ สิ่งแวดล้อมและเวลา เงื่อนไขและปัจจัยของการเรียนรู้ มนุษย์เป็นใจกลางของการเรียนรู้เป็นผู้ที่รับรู้จากสิ่งแวดล้อมและสร้างองค์ความรู้ขึ้นมาเอง และกำหนดชะตากรรมของตนเองและสิ่งแวดล้อมด้วยองค์ความรู้ที่ตนเองสร้างขึ้นมานั้น

การจัดการศึกษามีขึ้นเพื่อจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมและให้ผลลัพธ์ตามความต้องการ สิ่งที่ยังการศึกษาทำคือ การจัดทำสื่อ เนื้อหาความรู้สร้างสถานการณ์การเรียนรู้ต่าง ๆ จัดหาเครื่องมือและอุปกรณ์ พร้อมทั้งแนวคิด ความเชื่อที่อยู่เบื้องหลังว่า จะจัดการกับสื่อและเครื่องมือที่จัดหา จัดเตรียมไว้อย่างไร นอกเหนือไปจากนั้นยังมีวิธีการวัดผลเพื่อประเมินว่า การจัดการศึกษานั้นทำให้ผู้เรียนมีการเรียนรู้ หรือมีความรู้ หรือมีพฤติกรรมตามที่คาดหวังไว้มากน้อยเพียงใด

4.3.4 งานด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์

สถานศึกษาส่งเสริมบรรยากาศของการใฝ่เรียนรู้ และพัฒนาไตรสิกขา หรือส่งเสริมการมีวัฒนธรรมแสงปัญญา และมีปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน มีบรรยากาศของการเคารพอ่อนน้อม ยิ้มแย้มแจ่มใส การมีความเมตตา กรุณาต่อกัน ทั้งครูต่อนักเรียน นักเรียนต่อครู นักเรียนต่อ นักเรียน และครูต่อครูด้วยกัน และสถานศึกษาส่งเสริมให้บุคลากรและนักเรียนปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น เช่น การลดละ เลิกอบายมุข การเสียสละ เป็นต้น

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) (2539 : 21) กล่าวว่า พฤติกรรมจะเป็นไปด้วยดี ตอนแรกอาศัยความเคยชิน พอให้มีพฤติกรรมความเคยชินอย่างไร คนก็ดำเนินชีวิตไปด้วยพฤติกรรมอย่างนั้น พฤติกรรมความเคยชินที่ดีมักเกิดจากการหล่อหลอมทางสังคม เช่น การเลี้ยงดูและวัฒนธรรม เป็นต้น วัฒนธรรมทำให้มีพฤติกรรมเคยชินที่ต้องการได้ง่าย แต่พฤติกรรมที่ดีจะมีความมั่นคง เมื่อมีสภาพจิตที่ดี เช่น คุณธรรมรองรับหรือหนุนอยู่ เช่น ถ้าในใจคนมีเมตตา คือมีความรัก ความปรารถนาดี อยากให้คนอื่นเป็นสุข พฤติกรรมที่ไม่เบียดเบียน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ก็เป็นไปได้ง่าย เพราะมันทำให้มีความเต็มใจที่จะทำและมีความสุขใจ

พระชุมพล พลปัญญา (2545 : 74) กล่าวว่า กุศลกรรมทั้งหลายทั้งปวงคือรากเหง้าแห่งปัญญา ปัญญาทางธรรมสร้างมาจากความตั้งใจ ทาน ศีล สมาธิ เมตตา อภัย วิริยะ ขันติ สัจจะ จริตใจ ล้วนเป็นรากเหง้าแก่ปัญญา จงใส่ปุ๋ยปัญญา ด้วยการสร้างความดีทุกชนิดเมื่อถึงเวลาอันสมควรปัญญาจะถูกโผลง สว่างกระจ่างแจ้งไปตลอดโลกธาตุอย่าทำลายปัญญาโดยการนำความฉลาดไปเบียดเบียนผู้อื่น เพราะโดยกฎของธรรมชาติแล้วนั้นของชั่วช้า เลวทรามจะถูกทำลายล้าง ของดีงามจะถูกสงวนรักษาไว้ให้คงทน ฉะนั้นจงอย่าทำลายปัญญาของคุณด้วยความฉลาดแกมโกง

ประเวศ ะสี (2545 : 148) กล่าวว่า ความเมตตาหรือมิตตะ หรือความเป็นมิตร หรือไมตรีจิต หรือ compassion หรือ Love เป็นสภาพจิต อันสูงส่งที่ไปพ้นความเห็นแก่ตัว มีความเห็นใจในความทุกข์ยากของผู้อื่น มีความเป็นมิตร อยากให้เขาพ้นทุกข์ เป็นเพื่อนร่วมทุกข์ ทำให้คุณภาพชีวิตสูงทั้งผู้ที่มีความเมตตาและผู้ที่ได้รับความเมตตา หากมนุษย์จะมีความสัมพันธ์กันเชิงเศรษฐกิจเท่านั้นอย่างที่ไปในโลกเป็นอันมากในปัจจุบัน โดยปราศจากความเมตตาต่อกัน มนุษย์จะไม่พบกับความสุขที่แท้จริง เพราะเมตตาเป็นเครื่องค้ำจุนโลก ดังพุทธพจน์ โลกทั้งผองพี่น้องกัน ดังพจนะของท่านมหาตมะ กานธี ความเมตตาเป็นจริยธรรมของสหธรรมิกรใหม่ ตามคำเสนอแนะขององค์ทะไลลามะ ศาสนาทุกศาสนาล้วนเน้นที่ความเมตตา หรือความรักต่อเพื่อนมนุษย์ โลกาภิวัตน์ในศตวรรษที่ 21 ไม่ควรเป็นโลกาภิวัตน์แห่งการแข่งขันแย่งชิงทั่วโลก แต่ควรเป็นโลกาภิวัตน์ของคนที่มีเจริญ คือคนที่มีความเมตตาเป็นพื้นฐานของจิตใจ

4.3.5 งานด้านการบริหารจัดการ

สถานศึกษาโดยบุคลากรในสถานศึกษาร่วมกับผู้ปกครองและชุมชนสร้างความตระหนัก และศรัทธา รวมทั้งเสริมสร้างปัญญาเข้าใจในหลักการและวิธีดำเนินการ โรงเรียนวิถีพุทธร่วมกัน ทั้งนี้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายโดยเฉพาะอย่างยิ่งครูและผู้บริหารเพียรพยายามสนับสนุนโดยลักษณะต่าง ๆ และการปฏิบัติตนเองที่จะสนับสนุนและเป็นตัวอย่างในการพัฒนาผู้เรียนตามวิถีชาวพุทธ

สิปปนนท์ เกตุทัต (2541 : สัมภาษณ์ ; อ้างมาจาก พรพิไล เตศวริษา. 2544 : 94) กล่าวว่า การปฏิรูปการศึกษาต้องทำ 2 เรื่อง คือ ปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ และปฏิรูประบบการจัดการเพื่อให้เกิดการเรียนรู้หนึ่ง ปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ โดยมุ่งให้แต่ละคนพัฒนาตามความสามารถให้รู้วิธีการเรียนรู้ ไม่ใช่ให้ท่องจำ ไม่ใช่ให้กาถูกกาผิด 5 ช่อง อย่างที่พากันอยู่ในกระบวนการศึกษาทุกวันนี้ การให้ท่องจำคำตอบทำให้คนสิ้นคิดและคิดไม่เป็น

แต่มันต้องถูก กาคิด ไม่เช่นนั้นเข้ามหาวิทยาลัยไม่ได้ เด็กไทยจึงเขียนเรียงความไม่ได้ เรียงลำดับการถ่ายทอดความคิดที่เป็นเหตุเป็นผลไม่เป็นเพราะฉะนั้นจึงต้องปฏิรูปการเรียนรู้ สอง ปฏิรูประบบการจัดการเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ เพราะไม่ใช่โรงเรียนเท่านั้น ที่รับผิดชอบ การศึกษาการเรียนรู้ของคนอย่างเดียวน ต้องปฏิรูประบบการจัดการ เพื่อให้เกิดกระบวนการ เรียนรู้ ครูไม่จำเป็นต้องมีอยู่เฉพาะในโรงเรียน พ่อแม่ก็เป็นครู ชุมชนก็เป็นครู พระก็เป็นครู ธรรมชาติก็เป็นครูได้

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมมจิตโต) (2547 : 19) กล่าวว่า ด้านการบริหารจัดการ โรงเรียนวิถิปุทธควรร่วมมือกับผู้ปกครอง วัด และชุมชนอย่างใกล้ชิด เพื่อให้เกิดสามประสานคือ บ้าน วัด โรงเรียน (บ ว ร) เช่น แต่งตั้งพระสงฆ์ ผู้แทนชุมชน และผู้ปกครองเป็นกรรมการที่ปรึกษา หรือกรรมการดำเนินงานของโรงเรียน และบริหารการดำเนินงานให้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย (บ ว ร) เข้ามามีส่วนรวมมากขึ้น

อดิษฐ์ โภธารามิก (2547 : 5) กล่าวว่า การดำเนินงานของโรงเรียนวิถิปุทธ จึงถือเป็นแกนหลักของการศึกษา ที่จะพัฒนามนุษย์สู่วิถีชีวิตที่สมบูรณ์ซึ่งทุกท่านที่เข้าร่วมโครงการ ท่านผู้บริหารโรงเรียน ทั้งครูอาจารย์ ผู้ปกครอง ชุมชน และผู้รับผิดชอบโครงการ โรงเรียนวิถิปุทธในเขตพื้นที่การศึกษา เริ่มตระหนักและประจักษ์แล้วว่า นักเรียนในโครงการ มีการพัฒนาด้าน กาย ศีล จิต และปัญญาอย่างเป็นองค์รวมและต่อเนื่อง มีการพัฒนาเพิ่มขึ้น ทุกขณะ ชีวิตที่เป็นการศึกษาจึงเป็นชีวิตที่เรียนรู้และพัฒนาที่ไม่มีวันจบ อันเป็นเป้าหมายของการจัดการศึกษาที่ต้องการสืบต่อ ที่มีลักษณะแห่งบุคคลที่มีการเรียนรู้เป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต คิดเป็น เฉลียวฉลาด แกร่งกล้า อดทน เพียรพยายาม คิดเห็นได้ถูกต้องตามความเป็นจริง ในขณะเดียวกันก็เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม ประสานประโยชน์ให้กับสังคมได้อย่างร่มเย็น สันติสุข ทั้งหมดนี้ได้ปรากฏในคำสอนของพระพุทธศาสนาในโรงเรียนวิถิปุทธ จึงเป็นที่น่าชื่นชมว่า ยังมีโรงเรียนวิถิปุทธมากขึ้นเท่าไร ประเทศไทยก็น่าอยู่มากขึ้นเท่านั้น

สถานศึกษาค้างๆ วิเคราะห์จัดจุดเน้นหรือรูปแบบรายละเอียดโรงเรียนวิถิปุทธ ตามความเหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษา ซึ่งแต่ละสถานศึกษาจะมีจุดเน้นและรายละเอียด รูปแบบที่แตกต่างกันได้ เช่น บางสถานศึกษาจะมีจุดเน้น ประยุกต์ไตรสิกขาในระดับชั้นเรียน (การจัดกระบวนการเรียนรู้รายวิชา) บางสถานศึกษาเน้นประยุกต์ในระดับกิจกรรมวิถีชีวิตประจำวันภาพรวม บางสถานศึกษาอาจทำทั้งระบบทุกส่วนของการจัดการศึกษาก็เป็นไปได้ ประกอบไปด้วย ด้านกายภาพ คือ อาคารสถานที่ ห้องเรียน แหล่งเรียนรู้ สภาพแวดล้อม เป็นต้น ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต เช่น กิจกรรมประจำวัน กิจกรรมวันสำคัญ กิจกรรม

นักเรียนต่าง ๆ ด้านการเรียนการสอน เริ่มตั้งแต่กำหนดหลักสูตรสถานศึกษา การจัดหน่วย การเรียนรู้ แผนการจัดการเรียนรู้ จนถึงกระบวนการเรียนการสอน ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ในการปฏิบัติต่อกันระหว่างครูกับนักเรียน นักเรียนกับนักเรียน หรือครูกับครู เป็นต้น และ ด้านการบริหารจัดการตั้งแต่การกำหนดวิสัยทัศน์ จุดเน้น การกำหนดแผนปฏิบัติการ การ สนับสนุน ติดตามประเมินผลและการพัฒนาต่อเนื่อง ซึ่งการจัดสภาพในแต่ละด้านจะมุ่งเพื่อให้ การพัฒนานักเรียนตามระบบไตรสิกขา ดำเนินได้อย่างชัดเจนมีประสิทธิภาพ ดังเช่น การจัดด้านกายภาพ ควรเป็นธรรมชาติ สภาพแวดล้อมที่ชวนให้มีจิตใจสงบ ส่งเสริมปัญญา กระตุ้นการพัฒนาศรัทธา และศีลธรรม กิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต กระตุ้นให้การกินอยู่ ดู ฟัง ดำเนินด้วยสติสัมปชัญญะเป็นไปตามคุณค่าแท้ ด้านการเรียนการสอน บูรณาการพุทธธรรม ในการจัดการการเรียนรู้ชัดเจนด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ เอื้ออาทร เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ส่งเสริมทั้งวัฒนธรรมเมตตา และวัฒนธรรมแสวงปัญญาเป็นต้น

สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา (2548 : 5) กำหนดตัวชี้วัดด้านผลกระทบ (Outcomes) โดยกำหนดจากผลการพัฒนาตามระบบไตรสิกขาที่สถานศึกษาดำเนินการทั้งระบบ แล้วก่อให้เกิดผลดีและผลต่อเนื่องกับผู้เกี่ยวข้องนอกสถานศึกษา ซึ่งประกอบด้วย บ้าน (ผู้ปกครอง ชุมชน) วัด และราชการอื่น การกำหนดปัจจัยด้านผลกระทบ เพื่อให้เกิดความ ตระหนักถึงการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ จะก่อให้เกิดผลต่อเนื่อง และส่งผลดีต่อสังคมในวงกว้าง มาตรฐานด้านผลกระทบที่ประสงค์ให้เกิดคือ บ้าน วัด โรงเรียน ได้รับประโยชน์จากการพัฒนา โรงเรียนวิถีพุทธ และเกิดความสามัคคีร่วมมือกันพัฒนาโรงเรียนและสังคมตามวิถีพุทธ อย่างต่อเนื่อง

จะเห็นได้ว่าการจัดการศึกษารูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ ไม่ใช่เรื่องยาก แต่ก็ไม่ง่ายนัก ถ้าบุคลากรทั้งภายในสถานศึกษาและนอกสถานศึกษา (บ้าน วัด ชุมชน) ไม่เข้าใจ แนวทางดำเนินการ ผู้เกี่ยวข้องจะต้องศึกษาให้เกิดความกระจ่างในองค์รวม และมีความตั้งใจจริง ศรัทธาในพุทธธรรม ตั้งใจที่จะดำเนินการให้บรรลุเป้าหมาย ที่ว่าไม่ใช่เรื่องยากนัก ก็เพราะเป็นเรื่องธรรมดา เป็นเรื่องของชาวบ้าน เป็นวิถีการดำเนินชีวิตของชาวพุทธที่ดำเนินกัน อยู่เป็นประจำอยู่แล้ว จึงสมควรอย่างยิ่งที่จะสนับสนุนให้สถานศึกษาทุกแห่ง เข้าร่วมโครงการนี้ จะได้ร่วมกันฟื้นฟูความเป็นเอกลักษณ์ของไทยสืบต่อไป

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

5.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเทศ

กำพล แสนบุญเรือง (2542 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมขององค์การบริหารส่วนตำบลต่อการจัดการศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษาจังหวัดร้อยเอ็ด ผลการวิจัยพบว่า

1. สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล และผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษาจังหวัดร้อยเอ็ด มีความต้องการให้องค์การบริหารส่วนตำบลมีส่วนร่วมต่อการจัดการศึกษา โดยมีความต้องการอันดับที่ 1 ในแต่ละหมวดงานดังนี้ สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล มีความต้องการเป็นกรรมการที่ปรึกษา ในการบริหารงานทั่วไปเกี่ยวกับการวางแผนปฏิบัติการของโรงเรียน ในงานธุรการเกี่ยวกับการบริหารงานพัสดุ ในงานวิชาการเกี่ยวกับการพัฒนา และส่งเสริมทางด้านวิชาการ ในงานบริหารงานอาคารสถานที่เกี่ยวกับการบริหารบริเวณ โรงเรียน ในงานปกครองนักเรียนเกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของนักเรียน ในงานโรงเรียนกับชุมชนเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน และมีความต้องการสนับสนุนงบประมาณและอุปกรณ์ ในการจัดการด้านสาธารณูปโภค และการจัดน้ำดื่ม น้ำใช้ ส่วนผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา มีความต้องการสนับสนุนงบประมาณ อุปกรณ์ในการบริหารงานทั่วไป เกี่ยวกับการสื่อสารคมนาคมและการประชาสัมพันธ์โรงเรียน ในงานบริการเกี่ยวกับการจัดโภชนาการและการจัดบริการสุขภาพอนามัย ในการบริหารอาคารสถานที่เกี่ยวกับการบริหารบริเวณโรงเรียน มีความต้องการร่วมเป็นกรรมการที่ปรึกษาในงานธุรการเกี่ยวกับการประเมินผลงานธุรการ ในงานวิชาการเกี่ยวกับการวางแผนงาน วิชาการ มีความต้องการร่วมดำเนินงาน ในงานปกครองนักเรียนเกี่ยวกับการป้องกันแก้ไขพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของนักเรียน และในงานโรงเรียนกับชุมชนเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน
2. สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล และผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษาจังหวัดร้อยเอ็ด ไม่ต้องการให้องค์การบริหารส่วนตำบลมีส่วนร่วมต่อการจัดการศึกษา โดยสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล และผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา ไม่ต้องการ และให้เหตุผลที่ไม่ต้องการอันดับที่ 1 ว่าเป็นงานที่โรงเรียนควรดำเนินการเอง สอดคล้องกันหมดทุกหน่วยงานดังนี้ ในการบริหารทั่วไปเกี่ยวกับการจัดองค์การ ในงานธุรการเกี่ยวกับการบริหารงานสารบรรณ ในงานวิชาการเกี่ยวกับงานวัดประเมินผลการเรียน และงานทะเบียนนักเรียน ในงานปกครองนักเรียนเกี่ยวกับการประเมินผลงานปกครองนักเรียน ในงาน

บริการเกี่ยวกับงานประเมินผลงานบริการ ในงานโรงเรียนกับชุมชนเกี่ยวกับการสร้างและเผยแพร่เกียรติประวัติของโรงเรียน และในการบริหารอาคารสถานที่เกี่ยวกับการบริหารห้องเรียน

นริศ อีทรกำแหง (2543 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาความคิดเห็นต่อการมีส่วนร่วมขององค์การบริหารส่วนตำบล ในการปฏิบัติงานด้านโรงเรียนกับชุมชนของโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดขอนแก่น ผลการศึกษาพบว่า

1. คณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล ต้องการให้องค์การบริหารส่วนตำบลมีส่วนร่วมอันดับที่ 1 ของทั้ง 6 ด้าน ดังนี้ ร่วมเป็นคณะทำงานเกี่ยวกับการรวบรวมและการวิเคราะห์ข้อมูลของชุมชน การสร้างและเผยแพร่เกียรติประวัติด้านกีฬา ร่วมเป็นกรรมการที่ปรึกษาเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมส่งเสริมภูมิปัญญาชาวบ้าน การให้ความร่วมมือในการพัฒนาชุมชน ร่วมเป็นคณะทำงานที่เกี่ยวกับการจัดหาทุนการศึกษาจากหน่วยงาน ธนาคาร บริษัท อื่น ๆ แก่นักเรียนที่ยากจน การประเมินความร่วมมือของผู้ปกครองให้การสนับสนุนกิจกรรมโรงเรียน ส่วนผู้บริหารโรงเรียนต้องการให้องค์การบริหารส่วนตำบล มีส่วนร่วมเป็นคณะทำงานเกี่ยวกับการประชุมวางแผนสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน ร่วมการประชุมวางแผนเกี่ยวกับการสร้างและเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับวิชาชีพที่จำเป็นในท้องถิ่น ร่วมการประชุมเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน ร่วมเป็นคณะทำงานที่เกี่ยวกับการจัดตั้งองค์กรเพื่อสนับสนุนโรงเรียน ร่วมกันประชุมวางแผนเกี่ยวกับการสำรวจความต้องการของชุมชนในการรับบริการจากโรงเรียน
2. คณะกรรมการบริหารส่วนตำบลไม่ต้องการให้องค์การบริหารส่วนตำบลมีส่วนร่วมอันดับที่ 1 ของทั้ง 6 ด้านดังนี้ การกำหนดความรับผิดชอบของบุคลากร เพื่อวางแผนการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน การสร้างและเผยแพร่เกียรติประวัติของโรงเรียนด้านศิลปะดนตรี การกำหนดมาตรการการใช้อาคารสถานที่ของโรงเรียน การร่วมมือกับหน่วยงานราชการในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น การสนับสนุนด้านทรัพย์สิน การสำรวจความต้องการของชุมชนในการบริการจากโรงเรียนส่วนผู้บริหารโรงเรียน ไม่ต้องการให้องค์การบริหารส่วนตำบล กำหนดความรับผิดชอบของบุคลากรเพื่อวางแผนสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน การจัดทำป้ายประกาศเอกสารเผยแพร่อุดมการณ์ของโรงเรียน การกำหนดมาตรการการใช้วัสดุครุภัณฑ์ของโรงเรียน การร่วมมือกับหน่วยราชการในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น การสนับสนุนด้านทรัพย์สิน การประเมินความร่วมมือของผู้ปกครอง ในการสนับสนุนกิจกรรมของโรงเรียน โดยทั้งคณะกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล และผู้บริหารโรงเรียนให้เหตุผลที่ไม่ต้องการอันดับที่ 1 สอดคล้องกันทุกรายข้อ คือ เป็นงานที่โรงเรียนดำเนินการเอง

สายัณห์ ดวงคำน้อย (2543 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ในโรงเรียนมัธยมศึกษาของสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล อำเภอคำเขื่อนแก้ว จังหวัดยโสธร ผลการศึกษาพบว่า สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลที่มาจากการเลือกตั้ง อำเภอคำเขื่อนแก้ว จังหวัดยโสธร ต้องการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานโรงเรียนมัธยมศึกษา โดยรวมและเป็น รายด้าน อยู่ในระดับมาก โดยเรียงจากค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ ด้านงานปกครอง นักเรียน งานบริการ งานโรงเรียนกับชุมชน และงานบริการอาคารสถานที่ โดยมีข้อที่มีความ ต้องการอยู่ในระดับมาก และมีค่าเฉลี่ยแต่ละด้าน ดังนี้ การประสานงานปกครองนักเรียน การรวบรวมและจัดทำระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับการปกครองนักเรียนและการป้องกันและแก้ไข พฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของนักเรียน ด้านงานบริการ ได้แก่ การจัดกิจกรรมสหกรณ์ของโรงเรียน การจัดบริการห้องสมุดของโรงเรียนและการจัดบริการโภชนาการของโรงเรียนตามลำดับ ด้านงานโรงเรียนกับชุมชน ได้แก่ การวิเคราะห์รวบรวมข้อมูลของชุมชน การบริการส่งเสริม อาชีพต่อชุมชนและการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาชุมชน และด้านบริการอาคารสถานที่ ได้แก่ การใช้และดูแลรักษาโรงฝึกงาน การใช้และดูแลรักษาอาคารพลศึกษาของโรงเรียนและการใช้การ บำรุงรักษาห้องบริการของโรงเรียนตามลำดับ

พงษ์ศักดิ์ ศรีวรกุล (2541 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาศักยภาพขององค์การบริหาร ส่วนตำบลในการดำเนินการจัดการศึกษาดมแนวทางปฏิรูปการศึกษา ผลการวิจัยพบว่า

1. องค์การบริหารส่วนตำบล เข้าใจสภาพปัญหาและแนวทางพัฒนาการศึกษา ในท้องถิ่นและสามารถระบุแหล่งของปัญหาส่วนใหญ่แล้วมาจากผู้ปกครองยากจนรองลงมา โรงเรียนขาดอุปกรณ์และเทคโนโลยีที่ทันสมัย องค์การบริหารส่วนตำบลส่วนใหญ่ยังมิได้ จัดสรรงบประมาณสำหรับการศึกษาโดยตรง ส่วนมากแล้วจะจัดสรรงบประมาณ เพื่อการศึกษา ที่มีผลโดยอ้อม เช่น ส่งเสริมกีฬาและประเพณี เป็นต้น

2. องค์การบริหารส่วนตำบล ส่วนใหญ่ยังมิได้แสดงบทบาทในการ ดำเนินกิจกรรมสนับสนุนการดำเนินงานพัฒนาการศึกษา แต่สิ่งที่ทำได้ในขณะนี้ส่วนใหญ่ เป็นการรณรงค์ให้เยาวชนอายุระหว่าง 3 - 14 ปี ได้มีโอกาสเข้าเรียนในระดับการศึกษา ขั้นพื้นฐาน รองลงมาการติดต่อข่าวสารการศึกษา จากสื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ ประชาสัมพันธ์ ให้ชาวบ้านได้เห็นความสำคัญของการศึกษาและการสัมภาษณ์ ทั้งนี้องค์การบริหารส่วนตำบล ส่วนใหญ่สามารถทำได้ในขณะนี้คือ การปรับปรุงบริเวณโรงเรียนอาคารสถานที่ ตลอดจน สิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาการเรียนการสอน

3. องค์การบริหารส่วนตำบล ส่วนใหญ่มีความเห็นว่า สิ่งที่น่าทำได้คือ การออกข้อบังคับของสภาองค์การบริหารส่วนตำบลในการส่งเสริมการศึกษา โดยเฉพาะในเรื่องของการส่งเสริมครูได้มีโอกาสพัฒนาตนเอง โดยการจัดอบรมสัมมนา ศึกษาเพิ่มเติม องค์การบริหารส่วนตำบล มีความเห็นว่ายังไม่มีศักยภาพเพียงพอและหากได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานกลางองค์การบริหารส่วนตำบลมีความเห็นว่าจะสามารถดำเนินการจัดการศึกษาได้

4. รูปแบบแนวทางตามความคิดเห็นขององค์การบริหารส่วนตำบลในการดำเนินการจัดการศึกษาให้ได้ผล

- 1) ให้แนวนโยบายการศึกษาแก่องค์การบริหารส่วนตำบล เพื่อรับทราบรับรู้ และเข้าใจแนวทางดำเนินการจัดการศึกษา
- 2) ให้ความรู้แก่ผู้นำชุมชน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน
- 3) คิดอาวุธทางความคิดให้ประชาชน ให้เห็นความสำคัญของการศึกษา
- 4) ส่งเสริมบทบาท อำนาจ หน้าที่ เตรียมความพร้อมก่อนการดำเนินการจัดการศึกษา
- 5) ให้นำหน่วยงานกลางเป็นตัวจัดคุณภาพการศึกษา
- 6) จัดให้มีการประชุมเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างองค์การบริหารส่วนตำบลและโรงเรียน
- 7) ให้มีส่วนร่วมในการจัดหลักสูตร จัดระบบการเรียน การสอน
- 8) ส่งเสริมภูมิปัญญาชาวบ้านอย่างแท้จริง
- 9) ให้ครู ผู้บริหารโรงเรียนมีคุณภาพ อุทิศเวลาให้กับราชการมากกว่าที่เป็นอยู่
- 10) จัดหลักสูตรวิชาชีพระยะสั้นให้เด็กนักเรียนเพื่อเกิดการเรียนรู้ ศิริกาญจน์ โกสุมภ์ (2542 : บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียน เพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานภายใต้เงื่อนไขและบริบทของโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ พบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ในแต่ละพื้นที่ที่ความแตกต่างกันระหว่างพื้นที่โรงเรียนและชุมชนอ่อนแอกับพื้นที่โรงเรียนและชุมชนเข้มแข็ง กล่าวคือ การมีส่วนร่วมของโรงเรียนและชุมชนอ่อนแอ จะปรากฏไม่ชัดเจน มีความขัดแย้งด้านทัศนคติที่มีต่อการจัดการศึกษาร่วมกันระหว่างโรงเรียนและชุมชน แบบแผนการมีส่วนร่วมจึงเป็นแบบชายขอบ (Marginal Participatory Pattern) ส่วนการมีส่วนร่วมของ

โรงเรียนและชุมชนเข้มแข็งในบริบทที่มีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว และบริบทที่โรงเรียนและชุมชนมีส่วนร่วมกันอย่างต่อเนื่องเป็นเวลานาน ซึ่งทั้งสองบริบทนี้แม้จะมีลักษณะของการมีส่วนร่วมของโรงเรียนและชุมชนแบบบางส่วน การมีส่วนร่วมกันทำงานด้านต่าง ๆ จะปรากฏชัดเจนและเป็นไปอย่างกระตือรือร้น มีความคิดสร้างสรรค์ในการทำงานมีแนวโน้มเข้าไปสู่การมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่(Full Participatory Pattern) ค่อนข้างมากในด้านการพัฒนาสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน และการแสวงหาทรัพยากรเพื่อการศึกษาในโรงเรียน แต่ยังมีลักษณะของการมีส่วนร่วมแบบเหลื่อมล้ำ(Inequity Participatory Pattern) ระหว่างโรงเรียน/ชุมชนในการพัฒนาคุณภาพของนักเรียนและการจัดการเรียนรู้ของครูผู้สอน

กล่าวโดยสรุป การมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง ชุมชนกับโรงเรียนเกิดจากองค์ประกอบหลายประการที่มีส่วนส่งเสริมและเป็นอุปสรรคต่อการเข้ามามีส่วนร่วม ขึ้นอยู่กับกิจกรรมที่ดำเนินการให้เกิดการมีส่วนร่วมทั้งนี้ ความแตกต่างของบริบทของแต่ละพื้นที่เป็นองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งด้วยเช่นกัน ดังนั้น ความต้องการของชุมชนที่จะมามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา จะมีมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับบุคลากรภายในสถานศึกษาด้วย บุคลากรภายในสถานศึกษาต้องการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาสามารถดูได้จาก การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของสถานศึกษา แต่ละกิจกรรมได้ให้โอกาสแก่ชุมชนเข้ามาร่วมด้วยหรือไม่ เพียงใด

สุปิ่น ราสุวรรณ (2542 : บทคัดย่อ) ศึกษาการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของกรรมการโรงเรียน สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอำนาจเจริญ พบว่า “การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของกรรมการโรงเรียนอยู่ในระดับค่อนข้างน้อย เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย คือ การเป็นตัวแทนของโรงเรียน การร่วมกิจกรรมของโรงเรียน การประสานงานกับองค์กรท้องถิ่น การให้ความเห็นชอบแผนปฏิบัติการประจำปีของโรงเรียน การช่วยเหลือนักเรียนหรือโรงเรียน การहनคนโยบายแผนแม่บทและแผนพัฒนาโรงเรียนการให้คำปรึกษาเสนอแนะแนวทาง และการมีส่วนร่วมในการบริหารการเงินและงบประมาณของโรงเรียน การรับทราบความก้าวหน้าของการดำเนินงานของโรงเรียน การแต่งตั้งที่ปรึกษาและหรือคณะกรรมการเป็นสื่อกลางระหว่างโรงเรียนกับชุมชนปัญหาของการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของกรรมการโรงเรียน คือ การขาดการประสานงานแนวทางการแก้ปัญหาการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของกรรมการโรงเรียน คือ ควรจัดประชุมสัมมนากรรมการโรงเรียนทุกปี”

สมชิต ชันขวา (2544 : บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ การศึกษาของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงาน การประถมศึกษาจังหวัดขอนแก่น พบว่า

1. คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในโรงเรียนประถมศึกษามีส่วนร่วม ในการบริหารการศึกษาอยู่ในระดับ “ปานกลาง” เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ด้าน งบประมาณด้านวิชาการและด้านการบริหารงานบุคคล ยกเว้น ด้านการบริหารทั่วไป มีส่วนร่วม อยู่ในระดับ “มาก”

2. คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในโรงเรียนประถมศึกษา โดยรวม มีความเห็นว่าปัจจัยที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศึกษา อยู่ในระดับ “มาก” อันดับแรก คือ ด้านผู้บริหารและครู รองลงมาคือ ด้านคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน และด้านโรงเรียน

3. คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในโรงเรียนประถมศึกษา โดยรวม มีความเห็นว่า ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศึกษา อยู่ในระดับ “น้อย” ได้แก่ ด้านโรงเรียนด้านผู้บริหารและครู ยกเว้น ด้านคณะกรรมการสถานศึกษา ขั้นพื้นฐานเป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับ “ปานกลาง”

สาราญ หาญประเสริฐ (2544 : บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมจัดการศึกษา ของคณะกรรมการสถานศึกษา ขั้นพื้นฐาน ในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงาน การประถมศึกษา อำเภอกุเวียง จังหวัดขอนแก่น พบว่า

1. คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีส่วนร่วมจัดการศึกษา อยู่ระดับ ปานกลางเกือบทุกด้าน ด้านที่มีส่วนร่วมมากคือการเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียน กับชุมชนและด้านที่มีส่วนร่วมน้อยคือการให้ความเห็นชอบการจัดทำสาระของหลักสูตรท้องถิ่น กรรมการสถานศึกษาตัวแทนจากชุมชนมีส่วนร่วมน้อยทุกด้าน กรรมการตัวแทนครู และ ผู้บริหาร โรงเรียนมีส่วนร่วมมากทุกด้าน

2. ปัญหาการมีส่วนร่วมจัดการศึกษาของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นปัญหาระดับปานกลางทุกด้าน ปัญหาสำคัญเกิดจากกรรมการสถานศึกษา ยังไม่รู้หน้าที่ดี พอและขาดความรู้และประสบการณ์ในการจัดการศึกษา รองลงมาเกิดจากผู้บริหาร โรงเรียน ไม่ให้ความสำคัญแก่กรรมการสถานศึกษาและการคัดเลือกคนเป็นกรรมการสถานศึกษา ยัง ไม่ได้คนที่มีความรู้ความสามารถในการจัดการศึกษา มีการประชุมกรรมการเพื่อปฏิบัติงาน ในหน้าที่น้อยครั้งมาก

3. คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีความต้องการมีส่วนร่วมจัดการศึกษาอยู่ระดับมากทุกด้าน โดยเฉพาะความต้องการให้เด็กได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานทั่วถึงทุกคน และมีคุณภาพได้มาตรฐาน กรรมการจากชุมชน จากครูและผู้บริหาร โรงเรียนมีความต้องการมากเช่นเดียวกัน

โรงเรียนควรให้ความสำคัญต่อบทบาทและหน้าที่ของกรรมการสถานศึกษาให้มากขึ้น ควรจัดให้มีระบบพัฒนาศักยภาพของกรรมการสถานศึกษาให้สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ ควรเปิดโอกาสให้กรรมการสถานศึกษาเข้ามาร่วมปฏิบัติหน้าที่ทุกด้านอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ควรปรับปรุงรูปแบบวิธีการคัดเลือกกรรมการสถานศึกษาให้สามารถดึงคนดีคนเก่งเข้าสู่ระบบได้

สวัสดิ์ แก้วชนะ (2544 : บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่องบทบาทการมีส่วนร่วมในการบริหารวิชาการ ของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนประถมศึกษาในเขตพัฒนาคุณภาพการศึกษาที่ 5 สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดขอนแก่น พบว่า

1. คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีส่วนร่วมบริหารวิชาการอยู่ในระดับ “ปานกลาง” 3 อันดับแรก คือ
  - 1) การส่งเสริมการสอน
  - 2) งานห้องสมุด
  - 3) วัสดุประกอบหลักสูตรและสื่อการเรียนการสอน
2. ปัญหาการมีส่วนร่วมบริหารวิชาการอยู่ในระดับ “ปานกลาง” คือด้านปัญหาส่วนตัวและด้านปัญหาเกี่ยวกับโรงเรียน ยกเว้นด้านปัญหาเกี่ยวกับผู้บริหารและครูอยู่ในระดับ “น้อย”
  3. ความต้องการในการมีส่วนร่วมบริหารวิชาการของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน อยู่ในระดับ “มาก” เรียงตามลำดับคือความต้องการระดับปฏิบัติการ ความต้องการพัฒนาตนเองและความต้องการระดับนโยบาย

จารุมาศ บุญอินทร์ (2545 : บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่องการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน พบว่า สภาพการมีส่วนร่วมของโรงเรียนและชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีข้อจำกัดของแนวความคิดที่แตกต่างกันเรื่องการมีส่วนร่วม คือ หน่วยงานที่มีอำนาจสั่งการ มีแนวคิดให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย การวางแผน ควบคุมกำกับกับการดำเนินงานของสถานศึกษา ส่วนแนวคิดของประชาชน/ชุมชน มีความเข้าใจว่าการมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ ชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมของโรงเรียนทุกอย่าง

การบริจาคทรัพย์สิน แรงงานและอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากการจัดการศึกษา เพราะชุมชนถือว่าเป็นอำนาจหน้าที่โดยตรงของสถานศึกษาอีกทั้งทัศนคติของครูที่มองว่าชุมชนมีความรู้ น้อย กระบวนการมีส่วนร่วมจึงเป็นแบบผิวนิรันดร์ผ่านทางคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียน โดยมีผู้บริหารเป็นผู้นำเสนอข้อมูลและถือว่ามติของที่ประชุมเป็นแนวทางในการจัดการศึกษาของโรงเรียน ลักษณะของการมีส่วนร่วมของชุมชนประกอบด้วย การมีส่วนร่วมในการคิดและการตัดสินใจ การให้ความสนับสนุนและร่วมดำเนินงาน การตรวจสอบและควบคุม การดำเนินงานของโรงเรียน และการมีส่วนร่วมรับบริการและรับประโยชน์จากโรงเรียน

ส่วนบทบาทคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานต่อการจัดการศึกษาเพื่อชุมชน มีความสอดคล้องกับพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2546 แยกเป็นกลุ่มประเด็น คือ การกำหนดนโยบายและแผนพัฒนาของสถานศึกษา การให้ความเห็นชอบในการบริหารจัดการกำกับและติดตามการดำเนินงานทั้งทางตรงและทางอ้อม การระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา การส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น การเป็นวิทยากรบุคคลภายนอก และการประสานงาน/การประชาสัมพันธ์ ข้อค้นพบที่แตกต่างจากระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2546 คือ คณะกรรมการฯ มีบทบาทโดดเด่น ด้านการพัฒนาอาคารสถานที่/บริเวณโรงเรียน ส่วนด้านการสืบสานจารีตประเพณีท้องถิ่น ถือว่า เป็นวิถีชีวิตของชุมชน มิใช่บทบาทของคณะกรรมการฯ แต่อย่างใด ด้านการพิทักษ์สิทธิเด็ก ดูแลเด็กพิการ เด็กด้อยโอกาสและเด็กที่มีความสามารถพิเศษ เป็นหน้าที่ของผู้ปกครอง และคณะครู ดังนั้น คณะกรรมการฯ จึงมี บทบาทสำคัญอยู่ที่การเป็นคณะกรรมการที่ปรึกษาของผู้บริหารโรงเรียนเท่านั้น

5.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องในต่างประเทศ

Amenu-Tekka (2537 : อ้างมาจาก เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์. 2537 : 191-195) ได้ศึกษาทัศนคติของชาวอินเดีย ในประเทศแคนาดา เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการศึกษา ซึ่งมีผลวิจัยว่า การจัดการศึกษาประสบความสำเร็จในชุมชนที่มีประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร การจัดการศึกษาที่สามารถตอบสนองความต้องการของชุมชน และสอดคล้องกับวัฒนธรรมนั้น ๆ เมื่อประชาชนมีส่วนร่วมอย่างเข้มแข็ง การจัดการศึกษาก็จะประสบผลสำเร็จ

Abdel Hady (2537 : อ้างมาจาก เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์. 2537 : 191-195) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารการศึกษาในประเทศอียิปต์ ได้แสดงให้เห็นว่า

การมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นหลักสำคัญของประชาธิปไตยจำเป็นต้องปรับปรุงรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนควรจะกำหนด เป้าหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน ช่องทางการติดต่อสื่อสารระหว่างประชาชนกับสถานศึกษา ประเด็นหรือกิจกรรมที่ประชาชนควรจะมีส่วนร่วม

Schuler (2537: อ้างมาจาก เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์. 2537 : 191-195) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารการศึกษาในมหาวิทยาลัยนาซาโต สหรัฐอเมริกา โดยศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างมีประสิทธิภาพ ผลปรากฏว่า การเข้ามามีส่วนร่วมอย่างไม่มีประสิทธิภาพเกิดจากความบกพร่องในการติดต่อสื่อสาร ปัญหาการมีส่วนร่วมได้แก่ ระดับของการเข้าร่วม การเข้าร่วมเพียงเรื่องเดียว การเข้าร่วมโดยขาดความเข้าใจในสถานการณ์ทั้งหมดขาดข้อตกลงเกี่ยวกับขอบเขตการมีส่วนร่วม เป็นต้น

Becerra (1974 : 6887-A) ได้ทำการวิจัยเรื่อง บทบาทและความเข้าใจระหว่างผู้บริหารกับตัวแทนชุมชน ต่อการวินิจฉัยปัญหาของโรงเรียน เขาได้เลือกโรงเรียนที่ต้องตัดสินใจร่วมกันของผู้บริหาร และตัวแทนของชุมชน ผลการวิจัยพบว่าทั้งสองฝ่ายพยายามที่จะทำความเข้าใจปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ และนโยบายที่ได้ตกลงไว้ นอกจากนี้ยังพบอีกว่า

1. ผู้บริหารสนใจและเข้าใจความแตกต่างของชุมชนและพร้อมที่จะเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชนได้ทุกโอกาส
2. ทักษะคติในทางที่ไม่พึงประสงค์ของแต่ละฝ่ายจะเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติงานร่วมกัน การให้ประชาชนหรือชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของโรงเรียนจะต้องเตรียมจัดข้อมูลให้เขาได้ศึกษาล่วงหน้า
3. ผู้บริหารจะต้องยอมรับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและไม่ควรคาดหวังผล

Craff (1988 : 1633-A) ได้ศึกษาทัศนคติของชุมชนต่อการจัดการศึกษา และระดับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของโรงเรียนที่จะทำให้ทัศนคติของชุมชนต่อโรงเรียนดีขึ้น มุ่งหมายคือต้องการความสัมพันธ์ระหว่างระดับการมีส่วนร่วมสิ่งแวดล้อมของโรงเรียน ทัศนคติต่อสถานศึกษาของรัฐ ผลการศึกษาพบว่า มีความสัมพันธ์กันระหว่างระดับทัศนคติกับโรงเรียนในแต่ละสิ่งแวดล้อม แต่ไม่มีความสัมพันธ์กันระหว่างทัศนคติของชุมชนกับสิ่งแวดล้อมหรือทัศนคติของชุมชนกับระดับการเข้าร่วมในกิจกรรมของโรงเรียน

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่าความต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของผู้ปกครองนักเรียน ประชาชนหรือชุมชนนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการกล่าวโดยสรุปได้แก่ปัจจัยภายในตัวบุคคลในชุมชน ว่ามีความเข้าใจในบทบาท หน้าที่ และความต้องการที่

จะเข้าไปร่วมดำเนินกิจกรรมในโรงเรียนหรือไม่ อีกปัจจัยหนึ่งคือบุคลากรภายในโรงเรียน ตลอดจนกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นในโรงเรียนนั่นเอง จากองค์ประกอบต่าง ๆ หลายประการ จึงมีส่วนส่งเสริมและเป็นอุปสรรคต่อการเข้ามามีส่วนร่วม ดังที่ ชัยพจน์ รังงาม (2543 : 65) กล่าวไว้ในวารสารนิเทศการศึกษา ค.ศ.-ช.ค. 2543 เรื่อง มองอนาคตการศึกษาจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ว่า ชุมชนในท้องถิ่นจะร่วมมือกับทบพาทมากขึ้นในการบริหารจัดการ ตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมวางแผนระยะยาว สร้างธรรมนูญ (Charter) ของสถานศึกษา เพื่อเป็นกรอบหลักของการพัฒนาคุณภาพการบริหารการเรียนการสอน และตัวผู้เรียนในที่สุด และปริมฤดี แทนพิทักษ์ (2543 : 85) กล่าวไว้ในวารสารฉบับเดียวกัน ในเรื่อง ความต้องการของบุคคลและองค์การ ว่า ความต้องการของบุคคลจะได้รับการตอบสนองก็ต่อเมื่อเข้าไปมีส่วนร่วมหรือทำงานใน องค์การ และความต้องการขององค์การจะบรรลุผลสำเร็จก็ต้องอาศัยบุคคลที่ทำงานในองค์การ นั้นเป็นพลังผลักดัน ทำงานและดำเนินการต่าง ๆ ให้องค์การได้รับความสำเร็จ นอกจากนี้ พระเทพโสภณ (ประยูร ธรรมจิตโต, 2547 : ปาฐกถา ; อ้างอิงมาจาก มหาจุฬาลงกรณราช-วิทยาลัย, 2547 : 22) กล่าวว่า ในอดีตที่ผ่านมา โรงเรียนเป็นเจ้าภาพในการจัดการศึกษาของ ชุมชนแต่เพียงผู้เดียวโดยที่วัดและชุมชนไม่มีส่วนเกี่ยวข้อง แต่ในการปฏิรูปการศึกษาในครั้งนี้ โรงเรียนไม่ใช่เจ้าภาพเพียงฝ่ายเดียวอีกต่อไป กฎหมายกำหนดให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา นั้นหมายถึงให้ทุกฝ่ายร่วมกันเป็นเจ้าภาพ เมื่อสังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ก็หมายความว่า ไม่ใช่โรงเรียนฝ่ายเดียวเป็นเจ้าภาพ วัดและชุมชนต้องมาเป็นเจ้าภาพร่วม รับผิดชอบในการจัดการศึกษาด้วย การจัดการศึกษาจึงมีหลายเจ้าภาพ เหมือนทอดกฐินสามัคคี โดยที่โรงเรียนเป็นเจ้าภาพหลักมีวัดและชุมชนเป็นเจ้าภาพร่วม